

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS KATEDRA

Socialinės pedagogikos magistrantūros studijų programa

Rita Gintilienė

**IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ SOCIALINIŲ ĮGŪDŽIŲ
FORMAVIMAS**

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovas:
prof. dr. L. Radzevičienė*

2011 Magistro darbo santrauka

Magistro darbe analizuojama ikimokyklinio amžiaus vaiko socialinė kompetencija kaip pagrindinė sėkmingos socializacijos prielaida, jos raiška bei ugdymo galimybės. Iškelta hipotezė, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų tėvai palankiau vertina savo vaikų turimą socialinę kompetenciją nei ikimokyklinio ugdymo įstaigų pedagogai.

Anketinės apklausos ir interviu metodu buvo atliktas tyrimas, kurio tikslas - atskleisti socialinės kompetencijos ugdymo galimybes ikimokyklinio ugdymo institucijoje išsiaiškinus jos raiškos ypatumus. Atlikta statistinė (aprašomoji dažnių, vidurkių analizė, koreliacijų, Studento T-testo nustatymas, tyrimo instrumento patikimumo nustatymas) kiekybinių duomenų analizė ir kokybinių duomenų turinio analizė.

Tyrimė dalyvavo 176 ikimokyklinio amžiaus vaikų tėvai, 25 ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo pedagogai. Buvo įvertinta 176 ikimokyklinio amžiaus vaikų (4-7m.) turima socialinė kompetencija tėvų ir pedagogų požiūriu, atlikti 8 interviu apie socialinės kompetencijos ugdymo galimybes. Nustatyta, kad vaikų turimos socialinės kompetencijos vertinimai tėvų ir pedagogų požiūriu beveik sutapo: palankiausiai abi respondentų grupės vertina vaikų turimus saviidentifikacijos gebėjimus, nepalankiausiai – savęs pažinimo, jausmų atpažinimo, išreiškimo ir valdymo įgūdžius. Pedagogai daugelį vaikų kompetencijų vertina šiek tiek žemiau nei jų tėvai, nes daugumos, tačiau ne visų socialinės kompetencijos raiškos vertinimų vidurkiai statistiškai reikšmingai skyrėsi.

Socialinės kompetencijos ugdymas ikimokyklinio ugdymo įstaigose galėtų būti kur kas sėkmingesnis, jei į jį aktyviau įsitrauktų tėvai, specialistai, būtų sudarytos sąlygos kiekvienam vaikui skirti daugiau individualaus dėmesio, kelti pedagogų profesines kompetencijas tiek pačioje įstaigoje, tiek už jos ribų, darbovietėje vyrautų geresnis mikroklimatas, o fizinė aplinka būtų jaukesnė. Daugelis pedagogų pabrėžia socialinio pedagogo būtinybę ir nurodo galimas jo veiklos galimybes ypač pabrėždami bendravimą ir bendradarbiavimą su tėvais bei jų pačių konsultavimą.

Esminiai žodžiai: socializacija, socialinė kompetencija, socialinės kompetencijos ugdymas, ikimokyklinio amžiaus vaikai.

Turinys

Ivadas	4
1 skyrius. SOCIALINĖS KOMPETENCIJOS UGDYMAS KAIP SĖKMINGA VAIKŲ SOCIALIZACIJOS PRIELAIDA	8
1.1. Ikimokyklinio amžiaus vaikų kompetencijos ir jų rūšys.....	8
1.2. Socialinės kompetencijos ir socialiai kompetentingo žmogaus samprata.....	9
1.3. Socialinės kompetencijos samprata ir raiška ikimokykliniame amžiuje.....	12
1.3.1. Socialinių gebėjimų turinys.....	12
1.3.2. Socialinių gebėjimų raiška.....	15
1.4. Socialinės ikimokyklinuko kompetencijos ugdymo modeliai ir programos	17
1.5. Socialinės kompetencijos ugdymas vaikystėje	19
2 skyrius. IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ SOCIALINĖS KOMPETENCIJOS, KAIP SĖKMINGOS SOCIALIZACIJOS PAGRINDO, RAIŠKA	22
2.1. Tyrimo metodika.....	22
2.2. Respondentų charakteristikos.....	24
2.3. Tėvų ir pedagogų požiūris į ikimokyklinio amžiaus vaikų savimonės raišką.....	25
2.4. Jausmų atpažinimo ir valdymo raiška ikimokykliniame amžiuje.....	29
2.5. Bendravimo gebėjimų raiška ikimokykliniame amžiuje.....	34
2.6. Ikimokyklinio amžiaus vaikų veiklos namuose ir darželyje ypatumai.....	39
2.7. Vaikų socialinės kompetencijos ugdymo galimybės ir socialinio pedagogo vaidmuo ugdymo kontekste.....	44
Summary	56
Priedai	57

Įvadas

Mokslinė problema ir tyrimo aktualumas

Ikimokyklinio ugdymo įstaigas lanko labai skirtingą socialinę patirtį, kurią įtakoja šeimos sudėties, auklėjimo stiliaus, bendravimo su kitais amplitudės, socialinio aktyvumo ir kiti veiksniai, turintys vaikai. Visa tai sąlygoja vaikų socialinės kompetencijos išsivystymo netolygumus, dėl kurių jų stokojantys vaikai gali patirti diskomfortą, atstūmimą, patyčias, nuolat įsivelti į konfliktus ar net kelti fizinį pavojų kitiems vaikams. Norint išlyginti skirtumus tarp vaikų gebėjimų ir elgesio bei užtikrinti gerą mikroklimatą grupėje, būtina ugdyti vaikų socialinius įgūdžius, kurie, remiantis “Bendrojo išsilavinimo standartais” (1997), yra tokie pat svarbūs kaip asmeniniai, komunikaciniai, kritinio mąstymo, problemų sprendimo, darbiniai ir veiklos įgūdžiai ir yra vieni pagrindinių sėkmingos vaikų socializacijos garantų. Daugelio užsienio mokslininkų tyrimai rodo, jog socialinė kompetencija yra pagrindinis tolesnių vaiko akademinų pasiekimų rodiklis (Lane, Stanton-Chapman, Roorbach Jamison, Philips, 2007; Balat Uayanik, Şimşek, Akman, 2008), o Raver (2004) teigia, kad ikimokykliniame amžiuje socialinės kompetencijos rodikliai yra kur kas reikšmingesni nei kognityviniai gebėjimai ar šeimos gyvenimo aplinkybės.

Per visą ikimokyklinį laikotarpį vaiko veikla keičiasi, darosi sudėtingesnė. Tai kelia didelius reikalavimus ne tik suvokimui, mąstymui, atminčiai, bet ir gebėjimui organizuoti savo elgesį. Vaikas pamažu pradeda suvokti aplinkinį pasaulį ir savo vietą jame. Kuo labiau sutampa šeimos, ikimokyklinės ugdymo įstaigos ir visuomenės reikalavimai vaiko elgesiui, tuo lengvesnė ir greitesnė būna vaiko socializacija naujoje aplinkoje. Todėl svarbu, kad vaiko socialinių įgūdžių ir socialinių kompetencijų ugdymas būtų nuoseklus, įvairiapusis ir atitiktų vaiko poreikius bei galimybes. Dereli (2009), Webster-Stratton (2006), Webster-Stratton, Reid ir Hammond (2001) nuomone, socialiniai įgūdžiai yra vaikų elgesio pagrindas, todėl jų ugdymas turi prasidėti dar ankstyvojoje vaikystėje ir pirmiausia apimti tokias sritis kaip problemų sprendimas, bendravimas su bendraamžiais ir jausmų supratimas, reiškimas bei kontrolė.

Socialinė kompetencija mokslo darbuose traktuojama dvejopai: vieni mokslininkai ją labai suabsoliutina, vartoja kaip sinonimą socialiniam įgūdžiams (Priamikova, 2010; Lekavičienė, 2000, 2001; Zaukienė, 1998), o kiti traktuoja tik kaip vieną socialinių kompetencijų rūšį, apimančią vaiko gebėjimus orientuotis aplinkoje, ją pažinti ir prie jos pritapti (Juodaitytė, 2002, 2003, 2009; Žukauskienė, 2007; Girdzijauskienė, Šimelionienė, 1996). Ikimokyklinio ugdymo sistemoje vartojama paskutinioji socialinės kompetencijos traktuotė, todėl ir šiame darbe visas empirinis problemos nagrinėjimas yra paremtas socialinės kompetencijos, kaip visų vaiko socialinių gebėjimų sudedamosios dalies, analize.

Bendrosios programos ir išsilavinimo standartuose (2003) akcentuojama ikimokyklinio ugdymo įstaigų reikšmė vaiko socializacijai. Pasak Juodaitytės (2004), Lietuvoje pagrindinė mažų vaikų socializacijos procesus palaikanti institucija yra vaikų darželiai - juose įprasminama formalioji socializacija, kuri įgyvendinama per tam tikrą turinį, reikšmingą valstybės ir individo socialiniam egzistavimui. Nurodoma, jog socializacija yra žmogaus adaptavimasis jį supančių žmonių bendrijoje, ir gyvendamas grupėje, visuomenėje, žmogus įsisavina grupės, visuomenės patirtį, papročius, kalbą ir kt., t.y., perima žmonijos sukurtą kultūrą ir taip tampa visavertis visuomenės narys. Šis įsisavinimas yra nenutrūkstantis procesas, todėl labai svarbu pasirinkti tinkamus metodus ir priemones. Deja, Lietuvoje socialinių įgūdžių ugdymo priemonių pasiūla nėra didelė, o dėl finansinės padėties ikimokyklinio ugdymo įstaigos nėra pajėgios įsigyti veiksmingų socialinių įgūdžių mokymo programų. Taigi, nors ikimokyklinio amžiaus vaikų socialiniai gebėjimai yra lavinami viso ugdymo proceso metu, tačiau socialinės kompetencijos lavinimui to nepakanka. Glebuviienės, Grigaitės ir Monkevičienės (2002) atlikto tyrimo duomenys leidžia teigti, jog pusė pirmos klasės mokinių neturi pakankamos socialinės kompetencijos, ir tik trečdalis vaikų socialiniai gebėjimai yra geri arba labai geri.

Siekiant ugdyti ikimokyklinio amžiaus vaikų socialinius įgūdžius ir socialines kompetencijas, siūloma įvairių programų, kurias įgyvendina ne tik ikimokyklinio ugdymo įstaigų grupių vadovai, bet ir jų socialiniai partneriai. Be abejo svarbu, kad tėvai, pedagogai ir socialiniai partneriai lygiavertiškai dalyvautų ugdant vaikų socialinius įgūdžius ir dalintųsi atsakomybe už jų pasiekimus, tačiau, skubant įgyvendinti užsibrėžtas problemas, nelieta laiko individualiai prieigai prie vaiko: programos įgyvendinamos mechaniškai, minimaliai adaptuojamos skirtingų grupių vaikams, retai atliekami tyrimai apie vaikų turimus ir stokojamus socialinius įgūdžius, tad jų veiksmingumas gali kelti abejonių ir demotyvuoti grupių vadovus imtis šių programų įgyvendinimo. Ankstyvasis socialinės kompetencijos trūkumų įvertinimas ir atpažinimas leistų greičiau ir veiksmingiau spręsti iškilusius sunkumus, laiku numatyti pagalbos kryptį ar planuoti tikslingą jos lavinimą. Ikimokyklinio amžiaus vaikų tėvų ir ikimokyklinio ugdymo pedagogų nuomonė – tai pradinis vaiko įvertinimas, problemos apibūdinimas, kuris leidžia tiksliai išsiaiškinti vaiko turimą socialinę kompetenciją bei parinkti efektyviausias jos ugdymo priemones.

Remiantis šia situacija šiame tyrime keliami **probleminiai klausimai**:

1. Kas, kokiomis priemonėmis ir koku atsakomybės lygiu ugdo ikimokyklinio amžiaus vaikų socialinę kompetenciją?
2. Kokias ikimokyklinio amžiaus vaikų socialinės kompetencijos ugdymo galimybes numato ikimokyklinio ugdymo įstaigų pedagogai?

3. Koks yra (galėtų būti) socialinio pedagogo vaidmuo ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikų socialinę kompetenciją?

Tyrimo objektas: Ikimokyklinio amžiaus vaikų socialinės kompetencijos raiška ir ugdymo galimybės.

Tyrimo hipotezė:

1. Tikėtina, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų tėvai palankiau vertina savo vaikų turimą socialinę kompetenciją nei ikimokyklinio ugdymo įstaigų pedagogai.

Tyrimo tikslas: atskleisti socialinės kompetencijos ugdymo galimybes ikimokyklinio ugdymo institucijoje išsiaiškinus jos raiškos ypatumus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti literatūros šaltinius apie ikimokyklinio amžiaus vaikų socialinės kompetencijos raišką, ugdymo priemones ir reikšmę socializacijos procese.
2. Palyginti ikimokyklinio amžiaus vaikų socialinės kompetencijos rodiklių vertinimą tėvų ir ikimokyklinio ugdymo įstaigų pedagogų požiūriu.
3. Išanalizuoti ikimokyklinio ugdymo įstaigų pedagogų pateikiamas socialinės kompetencijos ugdymo galimybes ikimokyklinėse įstaigose.
4. Parengti rekomendacinį ikimokyklinio amžiaus vaikų socialinės kompetencijos ugdymo modelį numatant potencialius ugdytojus, ugdymo pobūdį bei atsakomybės ribas.

Tyrimo dalyviai. Tyrimas atliktas Šiaulių ikimokyklinio ugdymo įstaigoje: lopšelyje-darželyje „Žiogelis“, lopšelyje-darželyje „Pasaka“ ir lopšelyje-darželyje „Trys nykštukai“. Iš viso įvertinta 176 vaikų nuo 4 iki 7 metų amžiaus turima socialinė kompetencija, tyrime dalyvavo 176 tėvai ir 25 pedagogai, kurie atliko tų pačių 176 vaikų socialinės kompetencijos įvertinimą. Kokybiniais duomenimis apie socialinės kompetencijos ugdymo galimybes ir socialinio pedagogo poreikį šios kompetencijos ugdymo procese surinkti buvo atliktas struktūruotas interviu su 8 ikimokyklinio ugdymo pedagogais. Respondentai atrinkti patogiosios atsitiktinės atrankos būdu.

Tyrimo metodologija ir metodai. 1) Mokslinės literatūros analizė; 2) Anketavimas; 3) Struktūruotas interviu; 4) Ekspertavimo metodas.

Tyrimo organizavimui struktūrai iš anksto buvo parengtas tyrimo dizainas (priedas 6). Remiantis tyrimo objekto diagnostiniais kriterijais (priedas 3), tyrimui parengtas uždaro tipo klausimynas ikimokyklinės ugdymo įstaigas lankančių vaikų tėvams (priedas 1) ir ikimokyklinės įstaigos pedagogams (priedas 2) apie vaikų turimus socialinius įgūdžius. Siekiant išsiaiškinti socialinės kompetencijos ugdymo galimybes ir socialinio pedagogo vaidmenį šio ugdymo procese parengtas struktūruoto interviu planas (4 priedas). Kokybinio tyrimo duomenys apdoroti turinio analizės metodu ir pristatyti ekspertams Šiaulių lopšelio-darželio metodiniame

susirinkime. Kiekybiniai tyrimo rezultatai apdoroti SPSS statistiniu paketu (SPSS for Windows 16.0), taikoma statistinė ir lyginamoji duomenų analizė. Tyrimo duomenys validuoti taikant ekspertavimo metodą.

Pagrindinės sąvokos:

Ikimokyklinio amžiaus vaikų socialinė kompetencija – gebėjimas gyventi ir būti greta kitų žmonių, kuris apima pasitikėjimą savimi ir kitais žmonėmis, savigarbą ir pagarbą, savarankiškumą, toleranciją, savo ir kitų žmonių savijautos supratimą, pagalbos poreikio nujautimą ir suteikimą, gebėjimą išreikšti ir valdyti savo jausmus ir emocijas, pasirinkti adekvačius bendravimo ir konfliktų sprendimo būdus, suvaldyti stresą, prisitaikyti skirtingose situacijose bei sugyventi su socialine aplinka ir gamta (Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai: priešmokyklinis, pradinis ir pagrindinis ugdymas, 2003).

Socialinės kompetencijos - tai socialinių gebėjimų visuma, apimanti socialinius įgūdžius, tarpasmeninių santykių kokybę ir gebėjimą pasiekti gyvenimo tikslus (Lekavičienė, 2001).

Socialiniai įgūdžiai - tam tikri elgesio šablonai, kurie individą padaro socialiai kompetentingu ir galinčiu daryti poveikį kitiems žmonėms; tai gebėjimai prisitaikyti visuomenėje ir elgtis pozityviai, veiksmingai susidoroti su kasdienio gyvenimo poreikiais ir problemomis, išlaikyti psichinę sveikatą ir pasitikėjimą savo jėgomis, susidūrus su gyvenimo realijomis (Gailienė, Bulotaitė, Sturlienė, 1996).

Socializacija – vaikų sąveikos su socialine aplinka procesai, suteikiantys galimybę vaikams dalyvauti socialiniame gyvenime, jame susivokti ir suprasti visuomenės ekonominę, politinę bei kultūrinę sanklodą, įgalinantys joje atlikti tam tikrus socialinius vaidmenis (Juodaitytė, 2005).

Magistro darbo struktūra: Magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas (49 šaltiniai), santrauka anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 8 lentelės ir 12 paveikslų. Prieduose pateikiami klausimynų pavyzdžiai, tyrimo plano schema, tyrimo instrumento diagnostiniai kriterijai, struktūruoto interviu klausimai ir interviu turinio analizė. Darbo apimtis – 54 puslapiai.

1 skyrius. SOCIALINĖS KOMPETENCIJOS UGDYMAS KAIP SĖKMINGA VAIKŲ SOCIALIZACIJOS PRIELAIDA

1.1. *Ikimokyklinio amžiaus vaikų kompetencijos ir jų rūšys*

Kompetencija Lietuvos edukologijoje palyginti nauja sąvoka, tačiau jai skiriamas nemenkas mokslininkų dėmesys. Pats žodis „kompetencija“ išvertus iš lotynų kalbos reiškia atlikimą, sugebėjimą ir bendriausia prasme yra apibrėžiamas kaip sritis, su kuria asmuo yra gerai susipažinęs (Vaitkevičiūtė, 2007). Dažniausiai kompetencija yra susijusi su gebėjimu tinkamai atlikti tam tikrą veiklą turint jai pakankamai žinių, įgūdžių bei energijos (Psichologijos žodynas, 1993). Lietuvos mokslininkų darbuose kompetencijos sąvoka apibrėžiama skirtingai, tačiau daugelyje apibrėžimų dominuoja jos santykis su turima ar siekiama įgyti kvalifikacija, kvalifikuotu žinojimu, efektyvios veiklos demonstravimu (Sajienė, 2003, Jovaiša, 1993). Tačiau Jucevičienė ir Lepaitė (2000) įveda asmenybės motyvacijos kriterijų, kuris reiškia, jog kompetencija priklauso ne tik nuo turimos kvalifikacijos, bet ir nuo asmens požiūrio, asmenybės savybių, vertybių. Lekavičienė (2001) akcentuoja biologinį ir socialinį kompetencijos aspektus pabrėždama, jog be prigimtinių gebėjimų žmogus būtų nepajėgus įgyti kai kuriuos įgūdžius, tačiau tuo pačiu negalima atmesti ir socialinio aspekto, nes neįmanoma suprasti žmogaus, nesuprantant jo socialinės aplinkos. Ahworth ir Saxton (1990) laikosi panašios pozicijos biologinį pradą įvardindami kaip asmenybės atributus, o socialinį išskirdami į dvi grupes – elgesį (veiklą) ir šio elgesio pasekmes. Vadinasi, kompetencija gali būti traktuojama kaip prigimtinių ir psichosocialinėje raidoje įgytų gebėjimų visuma, leidžianti asmeniui sėkmingai įveikti iššūkius ir įgyvendinti užsibrėžtus tikslus.

Remiantis kompetencijos apibrėžimų analize, galima rasti esminių kompetencijos ir gebėjimų sąvokų reikšmės panašumų. Beveik visuomet, kai kalbama apie kompetencijos raišką, šalia vartojamas žodis „gebėjimas“. Jei anksčiau, kalbant apie ugdymo procesą, buvo siekiama ugdytiniams suteikti žinių, gebėjimų ir įgūdžių, tai dabar tiesiog siekiama ugdyti jų kompetencijas. Vadinasi, kompetencija yra platesnė sąvoka nei gebėjimas, inkorporuojanti savyje tris pagrindines dimensijas: žinias, mokėjimus ir įgūdžius, kurie susipina su asmens prigimtinėmis savybėmis ir vystosi socialinėje aplinkoje.

Naujajame Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme, įsigaliosiančiame nuo 2011 m. liepos 1 d. (2001), kaip ir šiuo metu galiojančiame yra nurodoma, jog „ikimokyklinio ugdymo paskirtis - padėti vaikui tenkinti prigimtinius, kultūros, taip pat ir etninės, socialinius, pažintinius poreikius“ (II skirsnio 7 straipsnio 1 poskyris), o tai turi būti daroma vadovaujantis ikimokyklinio ugdymo programų kriterijų aprašu (2005) parengta ikimokyklinio ugdymo

programa (programos rengiamos individualiai kiekvienoje ikimokyklinio ugdymo įstaigoje). Priešmokyklinio ugdymo tikslas – „padėti vaikui pasirengti sėkmingai mokytis pagal pradinio ugdymo programą“ (II skirsnio 8 straipsnio 1 poskyris). Jis vykdomas remiantis priešmokyklinio ugdymo bendrąja programa, kurią tvirtina švietimo ir mokslo ministerija. Ikimokyklinio ugdymo programų kriterijų aprašo (2005) 9 dalyje teigiama, jog planuojant ikimokyklinukų ugdymo metodus ir priemones, jos turi būti išdėstytos pagal kompetencijas arba pasirinktą pedagoginę sistemą, projektus arba temas ir pan., o pačios programos turinys „turi padėti įgyvendinti išsikeltus uždavinius ir aprėpti visų vaikui reikalingų kompetencijų (socialinės, komunikavimo, pažinimo, sveikatos saugojimo, meninės) ugdymą“. Priešmokyklinio ugdymo programoje nurodoma, jog „priešmokyklinio ugdymo siekiamybė – padėti vaikams įgyti kasdieniniam gyvenimui ir sėkmingam ugdymui(si) mokykloje būtinų kompetencijų, <...> kurių pagrindas – jau susidarytų vertybinių nuostatų, įgytų gebėjimų ir įgūdžių bei patirties visuma“ (p. 25). Taigi, matyti, jog tiek ikimokykliniame, tiek ir priešmokykliniame ugdyme visas procesas remiasi vaikų kompetencijų ugdymu.

Remiantis bendrąja priešmokyklinio ugdymo ir ugdymosi programa (2002) bei Bendrosios programos ir išsilavinimo standartais priešmokykliniame amžiuje (2003), skiriamos 5 kompetencijų rūšys: socialinė, sveikatos saugojimo, pažinimo, komunikavimo ir meninė. Sveikatos saugojimo kompetencija yra skirta išmokyti vaikus sveikai gyventi, saugiai judėti ir veikti, pažinimo – tyrinėti ir atrasti pasaulį, komunikavimo – klausytis, kalbėti, bandyti skaityti, rašyti išreiškiant save ir bendraujant su kitais, meninę – įsivaizduoti, pajauti, kurti, grožėtis, o socialinė – gyventi ir būti greta, kartu.

Taigi matyti, jog socialinė kompetencija turi plačiausią ugdymo spektrą ir yra betarpiškai susijusi su visomis kitomis kompetencijų rūšimis. Ji laiduoja ikimokyklinuko socialinę ir psichologinę gerovę, todėl reikalauja detalesnio aptarimo.

1.2. Socialinės kompetencijos ir socialiai kompetentingo žmogaus samprata

Socialinė kompetencija mokslinėje literatūroje dažnai nagrinėjama įvairiais aspektais. Tačiau keblumų kyla dėl pačios socialinės kompetencijos sampratos, nes bendrajame visuomeniniame kontekste ji traktuojama kaip žmonių socialinis elgesys, socialinis intelektas, gebėjimas socializuotis, o ikimokyklinio ugdymo kontekste įgyja daug siauresnę prasmę ir suprantama kaip gebėjimas perimti ir realizuoti visuomenines taisykles.

Lietuvoje daugiausia dėmesio socialinės kompetencijos tyrimams paskyrė Lekavičienė (2000, 2001). Pasak mokslininkės (2003), socialinė kompetencija – tai socialinių gebėjimų visuma, kokybiški tarpasmeniniai santykiai, gebėjimas pasiekti gyvenimo tikslus, susidoroti su visuomenės reikalavimais; ji nusako socialinį asmenybės elgesį ir plačiąja prasme išreiškia

individo adaptyvųjų ir efektyvųjų funkcionavimą tam tikromis socialinėmis situacijomis. Ji yra viena iš penkių emocinio intelekto dimensijų ir apima asmenybės kūrybiškumą, energingus siekius ieškant aplinkos, kurioje galėtų realizuoti savo asmeninius tikslus (Lekavičienė, 2001). Iš tiesų šis apibrėžimas yra labai platus, tačiau ne itin konkretus.

Kitų mokslininkų pateikiamos socialinės kompetencijos traktuotė yra siauresnė ir priklauso nuo konteksto, kuriame yra nagrinėjamos. Ivoškuvienė, Balčiūnaitė (2002), analizavusios socialinės kompetencijos raišką vadybinėje srityje, ją apibrėžė kaip gebėjimą bendradarbiauti, spręsti konfliktus, būti lanksčiam ir priimti savarankiškus sprendimus. Psichologijos žodyne (1993) socialinės kompetencijos sąvoka yra apibrėžiamas visas socialinis žmogaus elgesys. Tuo tarpu Pikūnas ir Palujanskienė (2001) labiau akcentuoja sugyvenimo su kitais, ilgalaikių glaudžių ryšių sukūrimo ir palaikymo, pagalbos kitiems svarbą socialinės kompetencijos raiškoje.

Dar įvairesnių socialinės kompetencijos traktuočių galima rasti užsienio mokslininkų tiriamuosiuose darbuose. Visų apibrėžimų gausą pabandė apibendrinti Rose-Krasnor (1997). Ji pateikė ataskaitą, jog, remiantis skirtingais autoriais, socialinė kompetencija gali būti suprantama kaip gebėjimas pasiekti numatytus tikslus ir sėkmingai adaptuotis aplinkoje (Duck, 1989), efektyviai ir adekvačiai spręsti iškylančias problemas (Galfield ir Zurilla, 1969), prisitaikyti prie aplinkos sąlygų (Waters & Sroufe, 1983), atitikti kultūros normas (Ogbu, 1981). Mokslininkės teigimu, Ford (1982) socialinę kompetenciją apibrėžia kaip kintančių socialinių tikslų siekimą specifiniame socialiniame kontekste, Ieates ir Selman (1989) – kaip socialinių - kognityvinių bei savikontrolės įgūdžių ir žinių raidą, kuri garantuoja pozityvų psichosocialinį prisitaikymą, o Attili (1990) tiesiog kaip socialinį pasisėkimą. Taigi, minėti mokslininkai kaip svarbiausią socialinės kompetencijos sąlygą akcentuoja psichosocialinę žmogaus gerovę. Schottmayer (1997, pg. Juodaitytė, 2004) irgi laikosi panašaus požiūrio socialinę kompetenciją apibūdindama kaip žmogaus gerovę, kuomet vyrauja pusiausvyra tarp subjektyvių žmogaus poreikių ir aplinkinių lūkesčių. Panašią traktuotę pateikia ir Hintsch ir Pflingsten (1998, pg. Juodaitytė, 2004), kurie minėtą pusiausvyrą įvardina kaip emocinį ir motorinį elgesio būdo valdymą, leidžianti žmogui prisitaikyti visuomenėje. Tuo tarpu Argyle (1996) pateikiama socialinės kompetencijos samprata yra visai kitokia – čia akcentuojamas ne prisitaikymas prie socialinės aplinkos, o pačios aplinkos pritaikymas savo poreikiams, t.y. sugebėjimas daryti trokštamą poveikį kitiems žmonėms.

Raudeliūnaitė (2005), apibendrindama įvairių autorių išsakytas pozicijas, išskiria 5 socialinei kompetencijai būdingus bruožus:

1. Procesas. Socialinė kompetencija siejama su asmens veikla ir apima jo turimas žinias ir įgūdžius bei gebėjimą juos taikyti įvairiose naujose situacijose.

2. Tikslas. Išsikeltas tikslas atspindi asmens sąmoningumą pasirenkant kompetentingus veiksmus.
3. Situaciniai veiksniai. Socialiai kompetentingas asmuo geba lanksčiai prisitaikyti prie aplinkos sąlygų, nors kartais situaciniai veiksniai gali įtakoti jo elgesį.
4. Išmokimas. Tinkamas socialinis elgesys yra išmokstamas modeliuojant ir imituojant socialiai reikšmingų asmenų elgesį bei priimant aplinkos teikiamus pastiprinimus ir bausmes.
5. Kontrolė. Socialinis kompetentingumas reikalauja efektyvios ir adaptyvios savo elgesio ir veiksmų kontrolės.

Kalbant apie socialinės kompetencijos lavinimo reikšmingumą, Zaukienė (1998) nurodo, kad socialinės kompetencijos lavinimas yra būtinas, nes skatina vaiko asmenybės vystymąsi ir užkerta kelią rimtesniems bendravimo sutrikimams, ugdo būsimą laisvą ir demokratišką valstybės pilietį. Nustatyta, kad pusė klasės mokinių neturi pakankamos socialinės kompetencijos, t.y. nereaguoja į užduotį, nemoka dirbti savarankiškai ir grupėje, jiems nesiseka bendrauti su bendraamžiais arba mokytojais. Tik trečdalis vaikų socialiniai gebėjimai yra geri arba labai geri, net 64 proc. stokoja svarbiausių bendravimo gebėjimų, 41 proc. retai parodo užuojautą kitiems, 33 – 53 proc. retai padeda kitam šeimoje ir klasėje (Glebuviene, Grigaitė, Monkevičienė, 2002).

Kai kurie mokslininkai, norėdami išsamiau apibrėžti socialinės kompetencijos sąvoką, bandė išskirti pagrindines jos sudedamąsias dalis. Lekavičienė (2001) išskiria tris pagrindinius komponentus: socialinius įgūdžius, tarpasmeninių santykių kokybę ir gebėjimą pasiekti gyvenimo tikslus. Mehl (1995, pg. Malinauską, 1999) pasirenka visai kitą socialinės kompetencijos sudedamųjų dalių atskaitos tašką ir įvardina kognityvinio savęs pažinimo priemonių vystymo, emocinės savireguliacijos galimybių bei procedūrinio tipo žinių plėtros svarbą. Tačiau apibendrinant visų autorių išsakytas mintis galima teigti, jog socialinė kompetencija reiškiasi trijose pagrindinėse žmogaus gyvenimo srityse – santykiyje su savimi (savęs pažinime, tikslų išsikėlime, gebėjime kontroliuoti save ir sau padėti ir pan.), santykiyje su kitais (bendravime, kitų supratime ir priėmime, santykių prognozavime ir pan.) bei probleminių situacijų sprendime (patirtyje, situacijos supratime, galimybių numatyme ir pan.). Labai panašią mintį išreiškia Raudeliūnaitė (2005) – jos nuomone, turėtų būti skiriami trys pagrindiniai socialinės kompetencijos aspektai: intrapersonalinis (savęs pažinimas ir požiūris į save), interpersonalinis (bendravimas su kitu žmogumi ar žmonių grupe) bei veikla ir bendradarbiavimas. Šie aspektai nurodo asmens gebėjimą veiksmingai sąveikauti su savimi ir kitais socialinės aplinkos komponentais.

Apžvelgus skirtingų mokslininkų socialinės kompetencijos aiškinimo variantus, galima numatyti ir jos aukštų įvertinimo rodiklių teikiamus privalumus. Daugelis mokslininkų tai vadina

socialiniu kompetentingumu. Vokiečių psichologas Mehl (1995, pg. Malinauską, 1999) socialiai kompetentingu laiko tokį žmogų, kuris pasitiki savimi ir sugeba efektyviai susidoroti su probleminėmis situacijomis, turi laisvo bendravimo įgūdžių formaliuose ir neformaliuose tarpusavio santykiuose. Lekavičienė (2001) socialinę kompetentingumą traktuoja kaip žmogaus adaptyvaus ir efektyvaus funkcionavimo matą ir pateikia 7 socialiai kompetentingo žmogaus savybes (sugebėjimus):

1. Sugebėjimas priimti save patį liečiančius sprendimus ir suprasti savo jausmus bei poreikius.
2. Sugebėjimas užmiršti blokuojančius nemalonus jausmus ir nepasitikėjimą savimi.
3. Sugebėjimas teisingai suprasti kitų žmonių norus, lūkesčius ir reikalavimus, įvertinti ir atsižvelgti į jų teises.
4. Sugebėjimas analizuoti socialines struktūras, jų atstovų vaidmenį ir panaudoti šias žinias savo elgesiui koreguoti.
5. Sugebėjimas numatyti, kaip, esant konkrečioms aplinkybėms ir konkrečiam laikui, reikėtų elgtis, atsižvelgiant į kitus žmones, socialinių struktūrų apribojimus ir savus poreikius.
6. Sugebėjimas suprasti, jog socialinė kompetencija neturi nieko bendra su agresyvumu ir numatyti kitų žmonių teisių bei pareigų gerbimą.

Taigi matyti, jog aukštą socialinę kompetenciją turintis asmuo sugeba ne tik pasiekti norimų tikslų, bet ir geba puikiai save reflektuoti ir kontroliuoti.

Apibendrinant galima teigti, jog socialinės kompetencijos ir socialinio kompetentingumo reikšmingumu abejoti negalima. Lietuvos švietimo plėtotės strateginės nuostatos gairėse 2003-2012 metams (2002) pabrėžiama, kad šiuolaikinės visuomenės raidos sąlygomis žmogaus socialinė kompetencija tampa labai svarbi, nes apibūdina žmogaus gebėjimą užmegzti kontaktus su kitais žmonėmis ir bendrauti būdais, kurie yra socialiai priimtini ir naudingi. Svarbūs yra tarpusavio santykiai, nes žmonių elgesys labai priklauso nuo tikrojo ar įsivaizduojamo kitų žmonių elgesio. Jei žmonės susitaria ir priima elgesio taisykles, tai įgalina greitą abipusį supratimą ir susigaudymą sudėtingoje žmonių sąveikoje.

1.3. Socialinės kompetencijos samprata ir raiška ikimokykliniame amžiuje

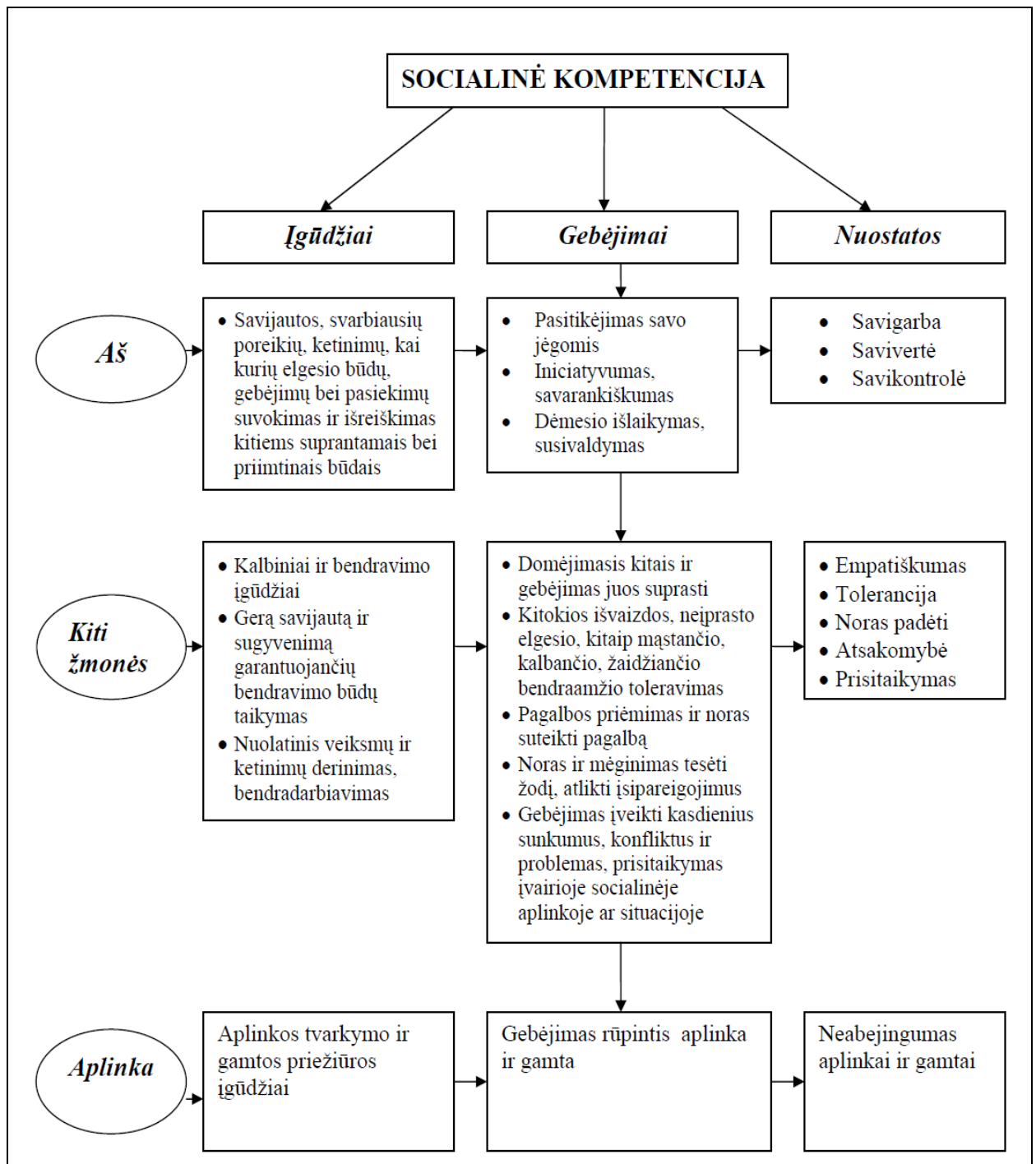
1.3.1. Socialinių gebėjimų turinys

Socialinės kompetencijos sąvoka vis dažniau vartojama tiek sociologijos, tiek pedagogikos srityse. Pedagogai socialinę kompetenciją laiko kategorija, apibūdinančia vaiko socialines galias, t.y. tuos socialinius mokėjimus ir įgūdžius, kurie suteikia vaikui galimybę orientuotis aplinkoje, o taip pat atspindi jo siekius ir gebėjimus ją pažinti.

Vaikų socialinę kompetenciją daugiausia nagrinėjo A. Juodaitytė (2002, 2003, 2009). Jos teigimu (2002), vaiko socialinę kompetenciją galima apibūdinti pagal jo socialinėje tikrovėje savarankiškai įgytus mąstymo ir veiklos darinius, o pastarieji turi būti atskirti nuo išmoktų veiksmų, atliekamų pagal pateiktus pavyzdžius ir taisykles. Būtent savarankiškas elgesys yra vienas svarbiausių socialinės kompetencijos rodiklių. Vėliau (Juodaitytė, Gaučaitė, Kazlauskienė, 2009) teigė, kad socialinė kompetencija nėra tik vaiko apsikeitimas elgesio, veiklos ar mąstymo vertybėmis bei pavyzdžiais – ypatingai svarbų vaidmenį vaidina ir kalbinė-komunikacinė vaiko kompetencija, atspindinti vaiko pasiekimus, išryškėjančius bendravimo su žmonėmis procese. Būtent čia pasireiškia ir jo gebėjimas priimti skirtingus socialinius vaidmenis. Caldwell (1990, p. Juodaitytė, 2004) teigimu, būtent ryšys tarp vaiko kalbos ir elgesio pagal taisykles, kai vaikas, padedamas kalbos ir dialogo, jas įvaldo ir realizuoja priimdamas sprendimus, yra vadinama socialine vaiko kompetencija.

Jeigu socialinės kompetencijos apibrėžimą vartosime ne vien tik vaiko intelektualinės veiklos pasiekimams apibūdinti, o jo socialinius gebėjimus suprasime kur kas plačiau, reikės orientuotis ir į sudėtingą vaiko socialinės kompetencijos požymių sistemą. Tokios sistemos modelis yra pateikiamas bendrosios programos ir išsilavinimo standartuose (1 pav.).

Matyti, jog socialinė vaikų kompetencija reiškiasi jų turimais gebėjimais, įgūdžiais ir nuostatomis santykyje su aplinka, jos nariais ir pačiu savimi. Remiantis Juodaityte (2002), vienas iš svarbiausių socialinės kompetencijos bruožų yra vaiko gebėjimas interpretuoti taisykles, o ne tik jomis akiai sekti, nors suaugusieji dažnai beatodairiškai to reikalauja. Ugdymo procese suaugusieji ne visada sudaro sąlygas, būtinas vaiko socialinei kompetencijai reikštis. Dažnai visas dėmesys skiriamas vaiko elgesio pagal taisykles formavimui, o ne vaiko saviraiškai ir socialines kompetencijos plėtojimui(si). Vaiko įgytos socialinės kompetencijos plėtojimas(is), atspindi vaiko socialinio patyrimo aktyvinimo galimybes, todėl vaiko savarankiškai įgytą socialinę kompetenciją reikia atskirti nuo išmoktos socialinės kompetencijos kaip gebėjimo elgtis pagal tam tikras taisykles. Šis atskyrimas yra labai svarbus visose vaiko ugdymo bei lavinimo srityse. Taisyklės negali apriboti vaiko veiklos. Būtent vaiko gebėjimas dirbti individualiai, nestandartiškai, yra vienas svarbiausių kūrybinės veiklos elementų, liudijančių apie jo kognityvinę – kūrybinę kompetenciją.

1 pav. Vaiko socialinės kompetencijos samprata (bendrosios programos ir išsilavinimo standartai. Priešmokyklinis, pradinis ir pagrindinis ugdymas, 2003).

Juodaitytė (2002) vaikų socialinės kompetencijos traktuotę sieja ir su socialinėmis galiomis, kurios suteikia vaikams galimybę orientuotis aplinkoje, atspindi jo pažintinius siekius ir gebėjimus bei pasireiškia per socialinius mokėjimus ir įgūdžius. Vaikai susiformuoja kritišką požiūrį į taisykles, normas, kurios jiems trukdo siekti ne tik naujų žinių, bet ir socialinės veiklos (socialinių kontaktų), o tuo pačiu reikštis kaip socialiams, savarankiškiems individams. Tokiu būdu socialinė kompetencija atspindi ne tik formaliuosius vaiko pasiekimus, bet ir jo socialinius gebėjimus, sąveikos formas su supančios aplinkos objektais ir žmonėmis. Vaikas, įgydamas

socialinę kompetenciją ir nuolat ją plėtodamas, tampa ne tik ugdymo objektu, bet ir visaverčiu socialiniu subjektu. Vadinasi, vaiko socialinės kompetencijos apibrėžimas apima ne tik abstrakčių ir nekintamų (todėl ir nelanksčių taisyklių sistemą), bet ir jo gebėjimų realizavimą, dalykinių žinių išmokimo srityje. Su mokslininkės idėjomis sutinka Žukauskienės (2007), kuri teigia, kad vaiko socialinė kompetencija apima sugebėjimą bendrauti ir susitarti su bendraamžiais, elgtis pagal nustatytas taisykles ir pasiekti gerų ugdymosi rezultatų.

1.3.2. Socialinių gebėjimų raiška

Vaiko socialinės kompetencijos matais yra jo socialiniai gebėjimai. Kaip teigia Girdzijauskienė ir Šimelionienė (1996), socialiniai gebėjimai yra socialinio elgesio formos, kuriomis siekiama geresnių tarpusavio santykių ir efektyvesnės sąveikos. Remiantis Bendrojo išsilavinimo standartais, Daukšienė ir Gudžinskienė (2002) išskiria šiuos bendruosius socialinius gebėjimus:

- Sugyventi su kitais asmenimis bei jų grupėmis, užmegzti ir plėtoti tarpasmeninius ryšius, rasti kompromisus, konstruktyviai spręsti konfliktus ;
- Mokyti, dirbti ir kurti kartu su kitais asmenimis, padėti jiems, įtikinti ir patraukti siekiant įgyvendinti bendrą tikslą ;
- Dalyvauti tautos ir bendruomenės kultūriniame, pilietiniame bei politiniame gyvenime, gerbti demokratinės visuomenės gyvenimo principus ir vertybes, rūpintis aplinka.

Tačiau daugelis šių gebėjimų yra išugdomi mokykliniame ir vėlesniuose amžiaus tarpsniuose. Ikimokyklinis amžius nereikalauja tokių aukštų socialinių gebėjimų, tačiau pageidauja įtvirtinti pamatus, ant kurių vėliau šie gebėjimai bus kuriami. Linkaitytė ir Daukšytė (2003) išskiria šiuos socialinius gebėjimus: gebėjimą komunikuoti, pagarbą kitam požiūriui, nuomonei, gebėjimą bendradarbiauti, gebėjimą pasitikėti savo jėgomis, toleranciją, socialinę atsakomybę, gebėjimą priimti moralius sprendimus, gebėjimą pasirūpinti savimi, gebėjimą kritiškai mąstyti, gebėjimą pasitikėti savimi. Gailienė, Bulotaitė ir Sturlienė (1996) nurodo vaikų socialinius gebėjimus, kurie yra labai svarbūs tolesnėje vaiko socializacijoje:

- Gebėjimas priimti konstruktyvius sprendimus - vaikai turi mokėti patys pasirinkti, nuspręsti, ir patys patirti tokio sprendimo ar pasirinkimo padarinius, mokytis iš savo patirties, nes tik tokiu būdu galima priversti vaiką pagalvoti apie būsimo elgesio pasekmes.
- Gebėjimas konstruktyviai spręsti problemas.
- Gebėjimas kūrybiškai mąstyti. Šis įgūdis susijęs su sprendimų priėmimu ir problemų sprendimu. Kūrybiškas mąstymas įgalina įvertinti visas galimas alternatyvas, veiklos ar neveiklumo padarinius.

- Gebėjimas kritiškai mąstyti - analizuoti informaciją ir patyrimą.
- Gebėjimas efektyviai bendrauti - išreikšti save verbaliniais ir neverbaliniais būdais, priimtinais mūsų kultūrai ir situacijai, nes tokiu būdu galima pasakyti apie savo norus, troškimus ir prirėikus paprašyti patarimo, pagalbos.
- Gebėjimas asmeniškai bendrauti - užmegzti ir išlaikyti draugiškus ryšius su aplinkiniais. Tai turi didelę įtaką mūsų psichinei ir socialinei gerovei.
- Gebėjimas pažinti save – suprasti ir įvertinti savo charakterį, stipriąsias ir silpnąsias puses.
- Gebėjimas valdyti emocijas - suprasti savo ir kitų žmonių emocijas bei jų poveikį žmogaus elgesiui ir sveikatai.
- Gebėjimas būti empatiškam - įsijausti į kito žmogaus gyvenimą. Tai padeda suprasti ir priimti kitus žmones, kurie yra ne tokie, kaip mes. Empatija ugdo pasitikėjimą ir artumą tarp žmonių.
- Gebėjimas įveikti stresą – numatyti jo priežastis ir poveikį. Tai leidžia išvengti stresų arba kuo konstruktyviau juos įveikti.

Pasak Juodaitytės (2002), vaiko socialinės kompetencijos galimybės (socialiniai gebėjimai), kaip tam tikros naujos orientacijos jo tolimesnei veiklai, tuo pačiu yra ir jo socialinės veiklos struktūrų tobulėjimo pagrindas. Tyrinėdamas aplinką, bendraudamas su žmonėmis, vaikas pamažu pradeda suvokti jų tarpusavio ryšius, daiktų paskirtį bei kūrybiškai juos įvaldo ir taiko veikloje. Todėl yra būtina sudaryti tam tikra socialinę aplinką, kurioje galėtų vykti vaikui svarbūs kontaktai su žmonėmis bei formuotųsi tikrovės pažinimo būdai. Pasak Prokurotienės (2003), vaiko veiklos struktūrų dariniai nulemia gebėjimą kooperuotis su bendraamžiais, mokytis tiek laisvoje, tiek organizuotoje aplinkoje, nes toks vaikas geba tinkamai reaguoti į kitų pasiūlymus, nuomonę bei įsijungti į bendrą veiklą.

Apibendrinant galima teigti, jos socialinė vaikų kompetencija reiškiasi socialiniais vaikų gebėjimais, kurie padeda adaptyviai ir adekvačiai elgtis visuomenėje, įveikti kasdienio gyvenimo reikalavimus ir pasikeitimus, netikėtus stresus ir sunkumus, suprasti bei reikšti emocijas, mokėti išklausti kitą, spręsti problemas, tinkamai bendrauti su bendraamžiais ir aplinkiniais.

1.4. Socialinės ikimokyklinuko kompetencijos ugdymo modeliai ir programos

Socialinės kompetencijos ugdymo svarba jau buvo aptarta ankstesniuose skyriuose, o jos praktinė reikšmė jau niekas neabejoja. Barkauskaitė, Gaigalienė ir Makarskaitė (2001) nurodo, kad turintys geresnius socialinius gebėjimus žmonės nesunkiai randa pelningesnę darbą, greičiau kyla karjeros laiptais, lengviau adaptuojasi pasikeitus aplinkos sąlygoms. Sawyer ir kt. (2008) atlikti tyrimai patvirtina, jog taikant socialinių įgūdžių ugdymo programas ikimokykliniame ir pradiniam ugdyme pagerėja vaikų socialiniai įgūdžiai, jos yra veiksmingos mažinant vaikų elgesio bei emocijų problemas. Tačiau socialinių įgūdžių ugdymo programų ikimokyklinio amžiaus vaikams nėra daug, todėl šiame skyriuje bus aptartos visos Lietuvos ir populiariausios užsienio šalyse taikomos socialinės kompetencijos (socialinių įgūdžių) programos.

Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa. Pasak Bulotaitės ir Gudžinskienės (2004), gyvenimo įgūdžių sąvoka savyje inkorporuoja ne tik socialinius, bet ir asmeninius įgūdžius. Mokslininkės nurodo, jog Pasaulio sveikatos organizacija (PSO) gyvenimo įgūdžius apibūdina taip kaip gebėjimus prisitaikyti visuomenėje ir elgtis pozityviai, veiksmingai susidoroti su kasdienio gyvenimo poreikiais ir problemomis, išlaikyti psichinę sveikatą ir pasitikėjimą savo jėgomis susidūrus su nenumatytais sunkumais. Ši programa skirta vaikams ir paaugliams, o jos tikslas - parengti vaikus ir jaunuolius gyvenimui už mokyklos ribų bei suaugusiųjų gyvenimui greitai besikeičiančioje visuomenėje. Programoje pabrėžiamas ne vien žinių suteikimas, išmokymas, bet ir pagarba asmeniui, jo individualumui, poreikiams, problemoms, galimybėms ir gebėjimams atskleisti, todėl siekiama ne suteikti kuo daugiau žinių, o parengti savimi pasitikinčius, komunikabilius, įvairius gyvenimo sunkumus galinčius įveikti jaunuolius. Išskiriamos 5 pagrindinės gyvenimo įgūdžių ugdymo sritys: tai savimonė, priklausymas grupei, poreikiai, teisės ir atsakomybės, kasdienės situacijos ir rizikos situacijos, o visi ugdomi įgūdžiai suskirstyti savęs pažinimo, bendravimo, bendradarbiavimo, sprendimų priėmimo ir gyvenimo sunkumų įveikimo. Visas ugdymo procesas vyksta ne tik užsiėmimų ar pamokų metu, bet ir papildomų užsiėmimų metu ar individualiai bendraujant su mokytojais.

Vaikų gyvenimo įgūdžių ugdymas. Ši programa skirta parengti vaikus sėkmingai prisitaikyti gyvenime, bendraamžių ir suaugusiųjų aplinkoje, atsispirti psichoaktyviosioms medžiagoms.

Lions-Quest programa „Augimo įgūdžiai“ (Skills for Growing). Tai programa, skirta vaikams nuo 5 iki 11 metų. Programos tikslai: skatinti šeimas, mokyklas bei bendruomenės narius telkti tokią bendruomenę, kuri puoselėtų tarpusavio santykius, sudarytų sąlygas teigiamam elgesiui bei prasmingai veiklai; supažindinti jaunos žmones su pagrindiniais sveikos gyvensenos įgūdžiais; vykdyti priklausomybės ligų prevenciją; ugdyti jaunų žmonių pilietiškumą, bendradarbiavimo įgūdžius bei gebėjimą padėti kitiems; stiprinti jaunimo išsipareigojimus jų

šeimoms, bendraamžiams, mokyklai ir bendruomenei. Pats mokymas gali būti vykdomas kaip atskira programa arba integruotas į kitus mokomuosius dalykus (Skills for Growings, 2011).

Programa „Zipio draugai“. Ji skirta 5 – 7 metų vaikams. Programos tikslas - padėti vaikams įgyti socialinių bei emocinių sunkumų įveikimo gebėjimų siekiant geresnės emocinės vaikų savijautos. Visa programa suskirstyta į šešias dalis po keturias pamokėles. Šios dalys apima jausmų, bendravimo, santykių užmezgimo ir nutraukimo, konfliktų sprendimo, netekties ar pokyčių išgyvenimo bei sunkumų sprendimo sritis. Pagrindiniai ugdomi įgūdžiai yra susiję su jausmų atpažinimu ir išreiškimu, pasakymu to, kas norima, atidžiu klausymusi, pagalbos prašymu, susidraugavimu ir draugystės išlaikymu, vienatvės ir atstūmimo įveikimu, atsiprašymu, priekabiavimo įveikimu, konfliktų sprendimu, netekties skausmo išgyvenimu, prisitaikymu prie kintančių sąlygų ir pagalba kitiems (Programa „Zipio draugai“. Pedagogo profesinio meistriškumo tobulinimo vadovas, 2009).

PALS socialinių įgūdžių programa (PALS Social Skills Program -playing and learning to socialize). Programa skirta 3-6 metų vaikų socialinių įgūdžių ugdymui mažose grupėse. Ją sudaro 10 užsiėmimų, kurie nukreipti į tam tikro socialinio įgūdžio mokymą. Dėmesys skiriamas konstruktyviam socialinėse situacijose kylančių problemų sprendimui. Pagrindinis metodas – žaidimas. Programoje siekiama ugdyti gebėjimus pasisveikinti su kitais, kalbėti po vieną, išklaudyti, dalintis, paprašyti pagalbos, atpažinti jausmus, būti empatiškais, įveikti baimes ir nerimą, valdyti nusivylimus ir nepasitenkinimą bei nusiraminti ir išsikalbėti. Akcentuojamas tėvų įtraukimas, daug dėmesio skiriama grįžtamajam ryšiui (PALS Social Skills Program -playing and learning to socialize, 2007).

„Stok, galvok, daryk“ socialinių įgūdžių programa (*STOP THINK DO Social Skills Program*) - tarptautiniu mastu pripažinta socialinių įgūdžių ugdymo programa, kuri susideda iš kelių pakopų. Pirmoji pakopa skirta 4-8 metų vaikams. Ši programa - tai didaktinė priemonė, kurios pagalba vaikai mokomi bendravimo su kitais dėmesio išlaikymo, draugiškų santykių palaikymo, problemų sprendimo. Programos pagalba siekiama išvengti emocinių, socialinių ir elgesio problemų. „Stok, galvok, daryk“ programos metu vaikai sužino, kaip: STOP – paaiškinti problemas ir jausmus („Aš suprantu“), THINK – surasti atsakymus ir problemų sprendimo būdus („Aš galiu galvoti“); DO – priimti sprendimus ir veikti („Aš pasirenku tai“) (Stop Think Do, 2011).

Programa „Nepakartojami metai“ (*The Incredible Years*). Programa skirta 3-8 metų vaikų elgesio sutrikimų korekcijai ir susideda iš programų vaikams, tėvams ir pedagogams. Programa vaikams pavadinta „Dinozaurų mokykla“ (Dinosaur School) ir ugdo tuos socialinius įgūdžius, kurių dažniausiai nepakanka dėl vaikų elgesio problemų. Ilgalaikiai programos tikslais įvardinti pagalbos šeimoms teikimas, vaiko elgesio problemų identifikavimas ir savalaikė

korekcija bei prevencinių programų kūrimas. Siekiama didinti vaikų konfliktų sprendimų įgūdžius, mokyti kovoti su pykčiu, mažinti vaikų destruktivų elgesį bei didinti vaiko pasirengimą mokyklai. Kiekvienas užsiėmimas turi griežtą tvarką: pasisveikinimas su grupe, įvertinami namų darbai, pristatomas užsiėmimo pavadinimas, žiūrima vaizdo medžiaga, vedamos diskusijos, vaidmenų žaidimai, aptariami nauji namų darbai, įvertinamas užsiėmimas ir atsisveikinama (The Incredible years: Parents, Teachers an Children training series, 2011).

Taigi, galima teigti, jog Lietuvoje socialinės kompetencijos, o tuo pačiu ir socialinių įgūdžių programų ikimokyklinio amžiaus vaikams nėra daug, o ir tos, kurios yra, įgyvendinamos ne visose ugdymo įstaigose. Dažnai programoms reikalingi apmokymai, todėl dėl skurdos finansavimo ikimokyklinio ugdymo įstaigos nėra pajėgios jas vykdyti. Tačiau visose programose yra nurodomi socialinių įgūdžių ugdymo prioritetai, kryptys ir net metodai, todėl tik nuo pačių įstaigų ir jose dirbančių pedagogų priklauso, kaip šios programos bus vykdomos.

1.5. Socialinės kompetencijos ugdymas vaikystėje

Visose Europos šalyse didėja dėmesys vaikų ankstyvajam socialiniam patyrimui. Nuolatinis dėmesys vaikams ir jų grupėms (ypač ikimokyklinio amžiaus) bei jų socializacijai yra būtina sąlyga, apibūdinanti demokratinės gyvenimosios kokybę.

Leliūgienė (2002) bendrąja prasme socializaciją apibūdina kaip procesą, kurio metu žmogus įsisavina vertybes, normas, elgesio vaidmenis ir modelius, būdingus tai visuomenei, kurioje jis gyvena. Tuo tarpu vaiko socializaciją mokslininkė įvardina ilgu ir sudėtingu procesu. Matulionis (2003) akcentuoja, jog vaiko socializacija yra plačiausia ir intensyviausia, jam reikia susipažinti su visa jį supančio pasaulio įvairove, o pastaruoju metu ji darosi vis sudėtingesnė dėl globalizacijos ir įvairių informacinių technologijų plėtros. Ir iš tiesų šiandieninė besikeičianti visuomenė savo nariams diktuoja naujas sąlygas, turinčias įtakos jų socializacijos procesui. Vaitkevičius (1995) pabrėžia, kad socializacijos proceso sėkmė taip pat priklauso nuo to, kaip individas moka nustatyti savo gyvenimo bei veiklos prioritetus, iškelti tikslus, apsibrėžti uždavinius, nori ir geba visą gyvenimą mokytis besikeičiančioje visuomenėje, kritiškai, kūrybiškai mąstyti, spręsti gyvenimiškas problemas, todėl kiekviena visuomenė, suinteresuota išsiugdyti kuo daugiau pilnateisių ir socialiai atsakingų savo visuomenės narių, turi kiekviename vystymosi etape sukurti tam tikrą socialinių bei dorovinių vertybių sistemą, elgesio taisykles ir idealus.

Anot Vaitkevičiaus (1995), žmogaus socializacija - tai procesas, prasidedantis kūdikystėje ir trunkantis visą žmogaus gyvenimą. Jame ypač svarbi socialinė individo kompetencija, pasireiškianti žmonių tarpusavio santykiais, savęs ir kito žmogaus pažinimu, vertinimu bei saviraiška visose veiklos srityse. Remiantis Jovaiša (2003), vaiko socializaciją

įtakoja tiek vidiniai (psichologiniai, fiziologiniai), tiek ir išoriniai (socialiniai ir pedagoginiai) veiksniai, o mokymasis yra viena iš vaiko socializacijos sudėtinių dalių. Juodaitytė (2002) akcentuoja, jog būtent individualūs vaiko bei vaikų grupės pasiekimai socializacijoje apibūdinami terminu socialinė kompetencija, kuri apima ne tik vaiko socialinius mokėjimus ir įgūdžius, būtinus bendraujant su žmonėmis, bet ir atspindi tikrovės pažinimo procesus, kai vaikas laisvai ir iniciatyviai sąveikauja su daiktais ar su žmonėmis.

Pasak Juodaitytės (2004), Lietuvoje pagrindinė mažų vaikų socializacijos procesus palaikanti institucija yra vaikų darželiai. Juose įprasminama formalioji socializacija, kuri įgyvendinama per tam tikrą turinį, reikšmingą valstybės ir individo socialiniam egzistavimui. Socializacija, vykstanti šeimoje, yra kitokia nei ikimokyklinio ugdymo įstaigoje, nes darželyje yra tikslingai atrenkamas socializacijos turinys, formos. Ikimokyklinio ugdymo pedagogai vaikų darželiuose pakankamai dėmesio skiria vaikų socializacijai, suteikdami galimybes jiems laisvai veikti aplinkoje bei liberalizuodami ugdymą, siekia demokratinių santykių „pedagogas - vaikai“, išelminuodami formalius vaikų pedagoginio drausminimo metodus. Be to, yra sukurta ir patvirtinta daugybė socializacijos ugdymo programų, kurių įgyvendinimas galėtų garantuoti socializacijos sėkmę. Jovaiša (2003) siūlo prie labai svarbių vaiko socializacijai pedagoginių veiksmų išskirti teigiamos nuostatos, pareigos jausmo ir motyvų sužadimą, tikrumo jausmo, kad tai, kas daroma, bus vertinama, kūrimą, sistemingą, dėmesingą, bet nepriekabų kontroliavimą, savikontrolės įgūdžių išugdymą ir psichologinių, higieninių bei socialinių sąlygų sudarymą.

Bendrosios programos ir išsilavinimo standartuose (2003) tai pat akcentuojama ikimokyklinio ugdymo įstaigų reikšmė vaiko socializacijai. Nurodoma, jog socializacija yra žmogaus adaptavimasis jį supančių žmonių bendrijoje, ir gyvendamas grupėje, visuomenėje, žmogus įsisavina grupės, visuomenės patirtį, papročius, kalbą ir kt., t.y., perima žmonijos sukurtą kultūrą ir taip tampa visavertis visuomenės narys. Ir šitas įsisavinimas vyksta nuolat: kiekvieną minutę, kiekviename žingsnyje, todėl labai svarbu pasirinkti tinkamus metodus ir priemones. Juodaitytė (2002), remdamasi mokslininkų Kins (1986) ir Krona (1988) duomenimis, nurodo, jog ikimokykliniame ugdyme ypač reikšmingi socialinių struktūrų dariniai, liudijantys apie vaikų socialinę kompetenciją ir sėkmingą socializaciją, yra socialinis jautrumas kaip emocinė reakcija į kitų žmonių reikalavimus, gebėjimas atsižvelgti į juos, pakantumas ir tolerancija kitų nuomonei (skirtumams), gebėjimas ją priimti, bendrauti su kitais nepaisant dalinių nuomonių skirtumų bei gebėjimas bendrauti ir susitarti paliekant erdvės individualiai veiklai ir patyrimui.

Mažų vaikų socializacijos turinys ir metodai priklauso nuo socialinės, ekonominės šalies struktūros, taip pat ir nuo žmonių bendruomeninio gyvenimo. Kadangi bendroji socialinė kultūra tampa vis sudėtingesnė, o jos formos ir turinys vis labiau diferencijuojasi, vaikams yra sunku iš

karto į ją įsitraukti. Todėl maži vaikai tam tikrą savo gyvenimo laikotarpį (dažniausiai ankstyvąjį) praleidžia namuose, šeimos aplinkoje, o tik po to patenka į kitą, specializuotą aplinką – ugdymo įstaigą. Kon (1998, pg. Juodaitytė, 2005) teigė, jos šis perėjimas iš namų aplinkos į ugdymo įstaigos aplinką vaikams yra ypač reikšmingas, nes padeda jiems pasirengti nepriklausomam socialiniam gyvenimui ir pratina pamažu atsiskirti nuo gyvenimo namuose bei mokytis praktiškai dalyvauti visuomenės gyvenime (plačiąja šio žodžio prasme). Leliūgienės (2002) teigimu, čia išauga ne tik socializacijos agentų skaičius, bet palaipsniui keičiasi jų veikimo programos ir turinio sudėtingumas – be socializuojančio šeimos vaidmens sustiprėja ugdymo įstaigos vaidmuo, kurios pagrindinis tikslas – ugdyti vaiko socialinius įgūdžius ir gebėjimus, t.y. plėtoti jo socialines kompetencijas. Raudeliūnaitės (2007) teigimu, būtent socialinių įgūdžių ugdymas išplėtoja asmens socialinio funkcionavimo galimybes ir padeda pasiekti aukštesnę būties kokybę, leidžiančią ne tik sėkmingiau prisitaikyti naujoje besikeičiančioje aplinkoje, bet ir atitinkamai veikti aplinką ar net ją keisti.

Pagal Denzin (1997, pg. Juodaitytė, 2004), skiriami trys mažų vaikų socializacijos procesai: pirmiausia vaikai mokosi ir pratinami suprasti save, kaip žmonių bendruomenės narius, vėliau vyresnioji karta (tėvai ir pedagogai) jiems suteikia dar daugiau galimybių dalyvauti socialinėje kultūroje ir perimti jos tradicijas ir galiausiai įvyksta mažo vaiko „savęs atradimas“. Juodaitytė (2004) akcentuoja, jog visi šie procesai tarpusavyje yra susiję ir gyvenime egzistuoja papildydami vienas kitą.

Taigi, socialinės kompetencijos ugdymas vaikystėje vyksta intensyviausiai – tai yra sensitivity raidos periodas, kuomet vaikas iš aplinkos ima viską, ką tik ji sugeba jam suteikti. Čia svarbų vaidmenį vaidina ikimokyklinis ugdymas, kuris garantuoja tinkamą ugdymo turinį bei priemones ir laiduoja sėkmingą socializaciją.

2 skyrius. IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ SOCIALINĖS KOMPETENCIJOS, KAIP SĖKMINGOS SOCIALIZACIJOS PAGRINDO, RAIŠKA

2.1. Tyrimo metodika

Tyrimas atliktas derinant kiekybinį ir kokybinį tyrimo metodus. Tyrimas yra struktūrizuotas ir suplanuotas, o tyrimo metodai bei duomenų matavimo priemonės sukonstruotos dar prieš tyrimą.

Tyrimas buvo suplanuotas iš anksto ir organizuotas keliais etapais:

1. Renkama, analizuojama ir sisteminama moksliniuose šaltiniuose pateikta informacija, atliktų mokslinių tyrimų duomenys ir rezultatai.
2. Remiantis turimais duomenimis konstruojami tyrimo instrumentai.
3. Vykdoma paprastoji tikslinė anketinė ikimokyklinio amžiaus vaikų tėvų ir pedagogų apklausa.
4. Analizuojami tyrimo rezultatai. Gauti kiekybiniai duomenys suvesti į SPSS 13.0 programos matricą, atliktas duomenų klaidų įvedimo nustatymas, skaičiuojamos statistinės charakteristikos. Interviu protokolai apdorojami turinio analizės metodu. Tyrimo duomenys pateikiami lentelėse ir paveiksluose, analizuojami ir apibendrinami. Pateikiamos tyrimo išvados ir rekomendacijos.
5. Glaustai viso tyrimo dizainas pavaizduotas 6 priede.

Empiriniams duomenims rinkti buvo pasinaudota anketomis (priedas 1, priedas 2), parengtomis remiantis socialinės kompetencijos raiškos diagnostiniu konstruotu (priedas 3). Uždaro tipo klausimynus tiek tėvams, tiek pedagogams sudarė 5 pagrindiniai klausimų blokai:

- **Demografinių klausimų blokas.** Nominaline skale buvo tiriama respondentų lytis, santykių – amžius. Tėvų apklausos metu taip pat surinkti duomenys apie jų gyvenamąją vietą, turimą išsilavinimą, vaiko lytį, amžių bei vaikų skaičių ir respondento gimimo eiliškumą šeimoje. Ikimokyklinio ugdymo pedagogų apklausos metu surinkti duomenys apie jų profesinės veiklos patirtį bei vaikų skaičių grupėje.
- **Ikimokyklinio amžiaus vaikų savęs suvokimo gebėjimų matavimo blokas.** Ši klausimų bloką sudarė 13 teiginių (priedas 1, priedas 2), kurie buvo identiški tiek tėvams, tiek ir pedagogams. Tiriama, kaip vaikai žino savo vardą ir pavardę (1 teiginys), amžių (2 teiginys), gyvenamosios vietos adresą (3 teiginys), ar identifikuoja save pagal lytį (4 teiginys), ar žino pagrindinius lyčių skirtumus (5 teiginys). Šiame teiginių bloke taip pat siekiama išsiaiškinti, ar vaikas geba įvardinti savo pomėgius (6 teiginys), poreikius (7 teiginys), gabumus (8 teiginys), ar savimi pasitiki (10 teiginys), geba būti savarankiškas

(12 teiginys), supranta gamtos reikšmę žmogui (13 teiginys), ar vartoja save identifikuojančias sąvokas „aš“, „mane“ (9 teiginys) bei kaip vertina aplinkinių žmonių požiūrį į jį patį (11 teiginys).

- ***Gebėjimų pažinti ir išreikšti jausmus teiginių blokas*** (priedas 1, priedas 2). Siekiama įvertinti, ar vaikas geba nusakyti savo savijautą (14 teiginys), ją paaiškinti (16 teiginys), nesivaržyti savo jausmų (15 teiginys), ar supranta kitų žmonių jausmus (17 teiginys), geba paaiškinti jų priežastis (18 teiginys), tinkamai į juos reaguoti (19 teiginys), ar moka išreikšti savo negatyvius jausmus priimtinais būdais (20 teiginys), riboti savo norus ir įgeidžius (21 teiginys), susivaldyti neįprastose, įtampą keliančiose situacijose (24 teiginys).
- ***Gebėjimo bendrauti apibūdinančių teiginių blokas*** (priedas 1, priedas 2). Šie teiginiai apima tėvų ir auklėtojų vertinimus, ar jų vaikai ir ugdytiniai kalbėdami geba pasirinkti tinkamą toną ir tempą (22 teiginys), palaikyti akių kontaktą (23 teiginys), palaikyti gerus santykius šeimoje ar grupėje (29 teiginys), taikiai spręsti ginčus ir konfliktus (30 teiginys), pasielgus netinkamai pripažinti savo kaltę ir atsiprašyti (43 teiginys), prireikus kreiptis pagalbos į suaugusius (31 teiginys) arba pasiūlyti savo pagalbą kitiems (32 teiginys). Taip pat šis teiginių blokas apima vaikų tolerantiškumo (25 teiginys), pasitikėjimo kitais žmonėmis (26 teiginys), pagarbaus bendravimo su nepažįstamais (27 teiginys) ir su pažįstamais (28 teiginys) žmonėmis gebėjimus.
- ***Vaiko elgesio namuose ir ikimokyklinio ugdymo įstaigoje vertinimo blokas*** (priedas 1, priedas 2). Šiame teiginių bloke siekiama įvertinti, kaip vaikas geba orientuotis skirtingose situacijose (33 teiginys), ar dalyvauja grupiniuose ir vaidmeniniuose žaidimuose (34 teiginys), ar tausoja savo ir kitų vaikų daiktus bei žaislus (35 teiginys), jais dalinasi (36 teiginys), susitvarko savo žaidimo vietą (37 teiginys), laikosi grupėje ar namuose nustatytų taisyklių (38 teiginys), žino savo teises (39 teiginys), vykdo pareigas (40 teiginys), susiranda sau veiklos (41 teiginys), geba atlikti paprasčiausius buitines darbus (42 teiginys), tęsi duotą žodį (44 teiginys) bei sugeba suprasti, koks elgesys yra laikomas geru, o koks – blogu (45 teiginys).

Visi teiginiai matuojama rangų skale, kur siekiama išsiaiškinti, kaip dažnai pasireiškia vaikų turimi gebėjimai. Taigi, visi atsakymai pervedant juos į statistinius rodiklius, užkoduoti 5 balų sistemoje: gebėjimai, kurių vaikai neturi, koduojami 1, tie, kurie pasireiškia retai – 2, pasireiškiantys kartais – 3, pasireiškiantys dažnai - ir visuomet pasireiškiantys – 5, todėl galima teigti, kad kuo aukštesnės vertinimo skaitinės išraiškos, tuo geresnius gebėjimus demonstruoja vaikai. Kiekybiniai duomenys apdoroti SPSS 13.0 programiniu paketu taikant statistinės analizės metodus: aprašomąją statistiką, dažnius, Spearman koreliacijos koeficientą, Stjudento dviejų

priklausomų imčių T-test kriterijų. Duomenys iliustruojančios histogramos kurtos Ms Excel programa.

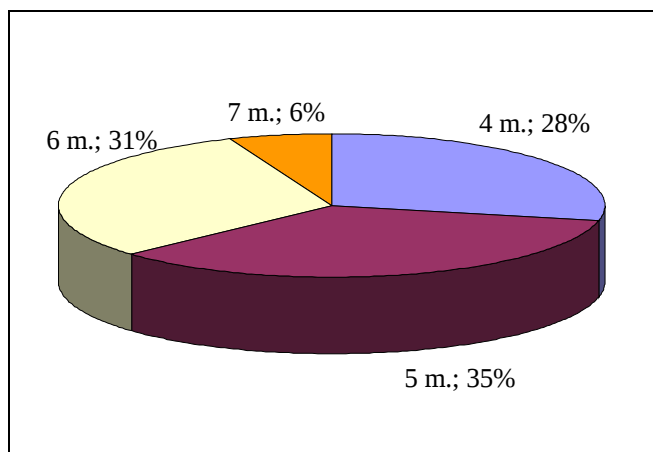
Kokybinio pobūdžio empiriniai duomenys buvo renkami struktūruotu interviu (klausimai pateikiami 4 priede) metodu. Jo metu rinkti duomenys iš ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo pedagogų apie tai, kokiais metodais ir priemonėmis pedagogai ugdo vaikų socialinę kompetenciją, kokie sunkumai dažniausiai iškyla, kas galėtų padėti juos išspręsti bei kokią vietą socialinės kompetencijos ugdymo kontekste vaidina socialinis pedagogas. Gauti duomenys apdoroti turinio analizės metodu, kur respondentų teiginiai suskaidyti į prasminius vienetus, grupuojami į subkategorijas ir jungiami į kategorijas.

Kokybiniai duomenys buvo pristatyti ekspertams, dirbantiems Šiaulių lopšelyje-darželyje „Pasaka“ (pristatymo patvirtinimo pažyma pateikta 7 priede).

2.2. Respondentų charakteristikos

Kiekybiniame tyrime dalyvavo 176 ikimokyklinio amžiaus vaikų, lankančių ikimokyklinio ugdymo įstaigas, tėvai ir 25 pedagogai, kurie užpildė 176 klausimynus apie tuos pačius savo ugdomus vaikus. Taigi, iš viso buvo įvertinta 176 ikimokyklinio amžiaus vaikų socialinė kompetencija jų tėvų ir pedagogų nuomone.

Vaikų amžius svyravo nuo 4 iki 7 metų, amžiaus vidurkis – 5,15 metų, moda – 5, mediana – taip pat 5, standartinis nuokrypis SD – 0,91. Vaikų pasiskirstymas pagal amžių pavaizduotas 2 paveiksle.

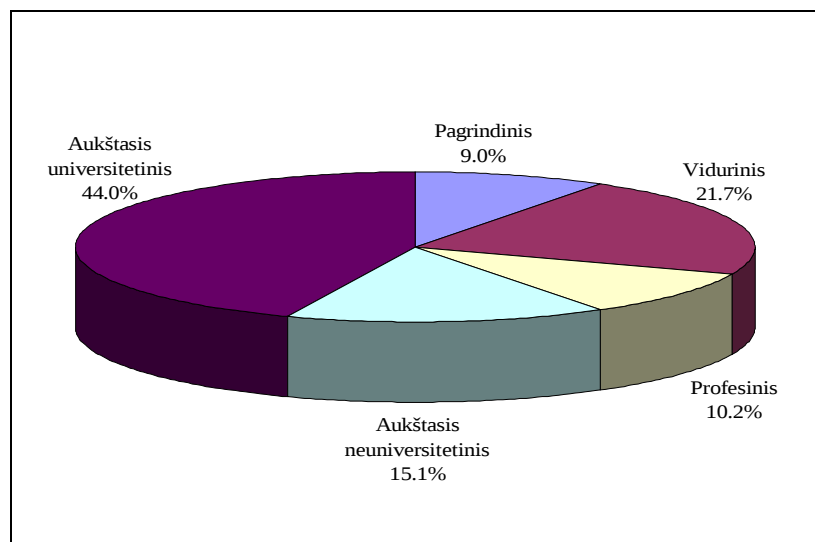

2 pav. Vertinamų vaikų amžius, proc.

Iš visų vertinamų vaikų 50 proc. sudarė berniukai ir 50% - mergaitės (n = 174), tačiau dviejų vaikų lytis liko nenurodyta. Pusė šių vaikų šeimoje auga vieni (50,6 proc.), trečdalis yra jauniausi šeimoje, t.y. turi vyresnių brolių ar seserų (34,6 proc.), kas dešimtas vaikas yra vyriausias (10,6 proc.) ir tik maža dalis yra „vidurinieji“ (4,1 proc.) (n = 170). Vadinasi, galima teigti, jog pusė tėvų augina tik vieną vaiką, o kita pusė turi 2 ir daugiau vaikų.

Didžiąją dalį klausimynų apie savo vaikų turimas kompetencijas užpildė moterys, t.y. vaikų mamos (86,9 proc., n = 176), gyvenančios mieste (95,9 proc., n = 172). Savo amžių nurodė 171 respondentas (n = 171). Jų amžius svyruoja nuo 19 metų iki 50 metų, amžiaus vidurkis – 31,86 metų, moda – 30, mediana – 32, standartinis nuokrypis – 5,23, 1, 2 ir 3 kvartiliai – atitinkamai 28, 32 ir 35. Tėvų išsilavinimas pateikiamas 3 paveiksle.

3 pav. Tėvų pasiskirstymas pagal išsilavinimą, proc.

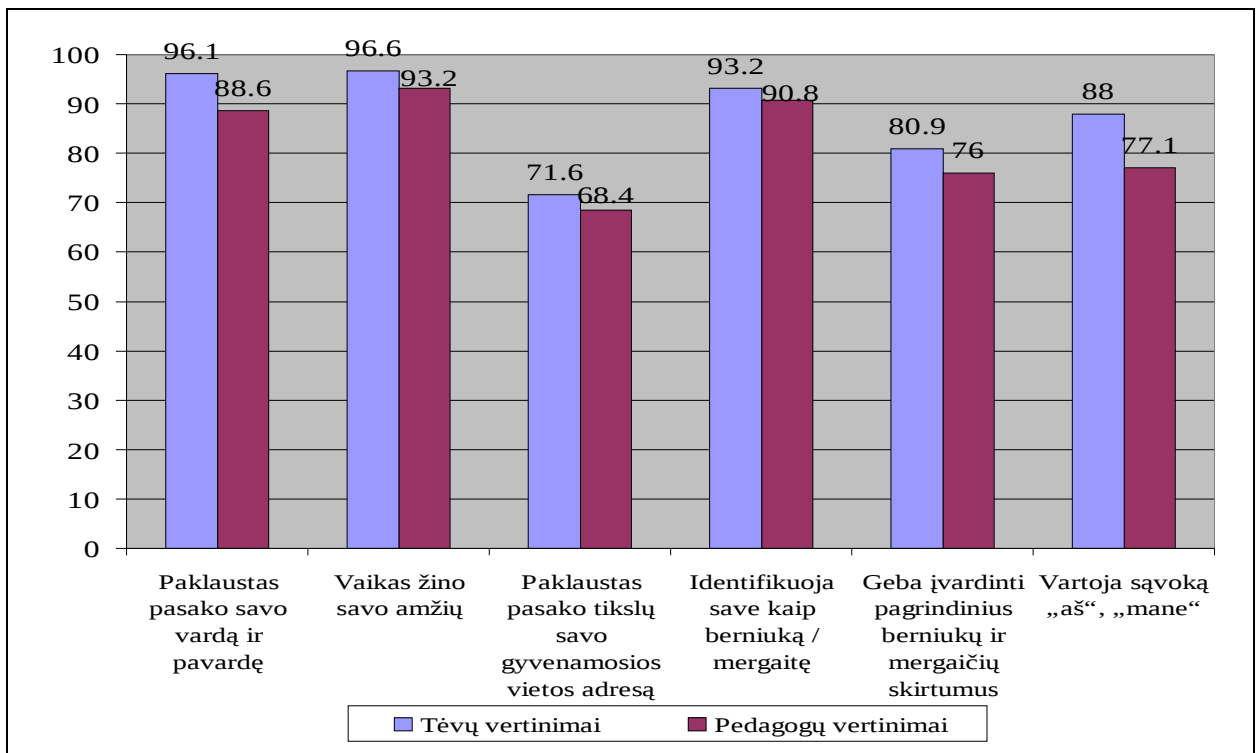
Paveiksle matyti, jog beveik du trečdaliai tėvų turi įgiję aukštąjį išsilavinimą, tačiau vienas iš trijų tėvų neturi jokios profesijos, tik vidurinį arba pagrindinį išsilavinimą.

Tyrime dalyvavo 25 ikimokyklinio ugdymo pedagogai, visos jos buvo moterys, kurių pedagoginio darbo patirtis svyruoja nuo 2 iki 40 metų, darbo patirties vidurkis – 17,89.

Taigi, iš viso tyrime buvo įvertintos 176 vaikų turimos socialinės kompetencijos jų tėvų ir pedagogų nuomone.

2.3. Tėvų ir pedagogų požiūris į ikimokyklinio amžiaus vaikų savimonės raišką

Apie trečiuosius gyvenimo metus pradeda formotis vaiko savimonė, vaikas ima identifikuoti save: pradeda vartoti sąvokas „aš“, „man“, „mane“, „mano“, žino savo vardą, amžių, gyvenamosios vietos adresą, geba paaiškinti, kuo skiriasi nuo priešingos lyties vaikų. 4 paveiksle pateikti ikimokyklinio amžiaus vaikų saviidentifikacijos vertinimo rodikliai remiantis jų tėvų ir ikimokyklinio ugdymo įstaigos pedagogo nuomonėmis. Šie rodikliai atspindi vertinimų : „dažnai“ ir „beveik visada“ suminių įvertinimų procentais.

4 pav. Respondentų požiūris į vaiko savęs identifikavimo gebėjimus, proc.

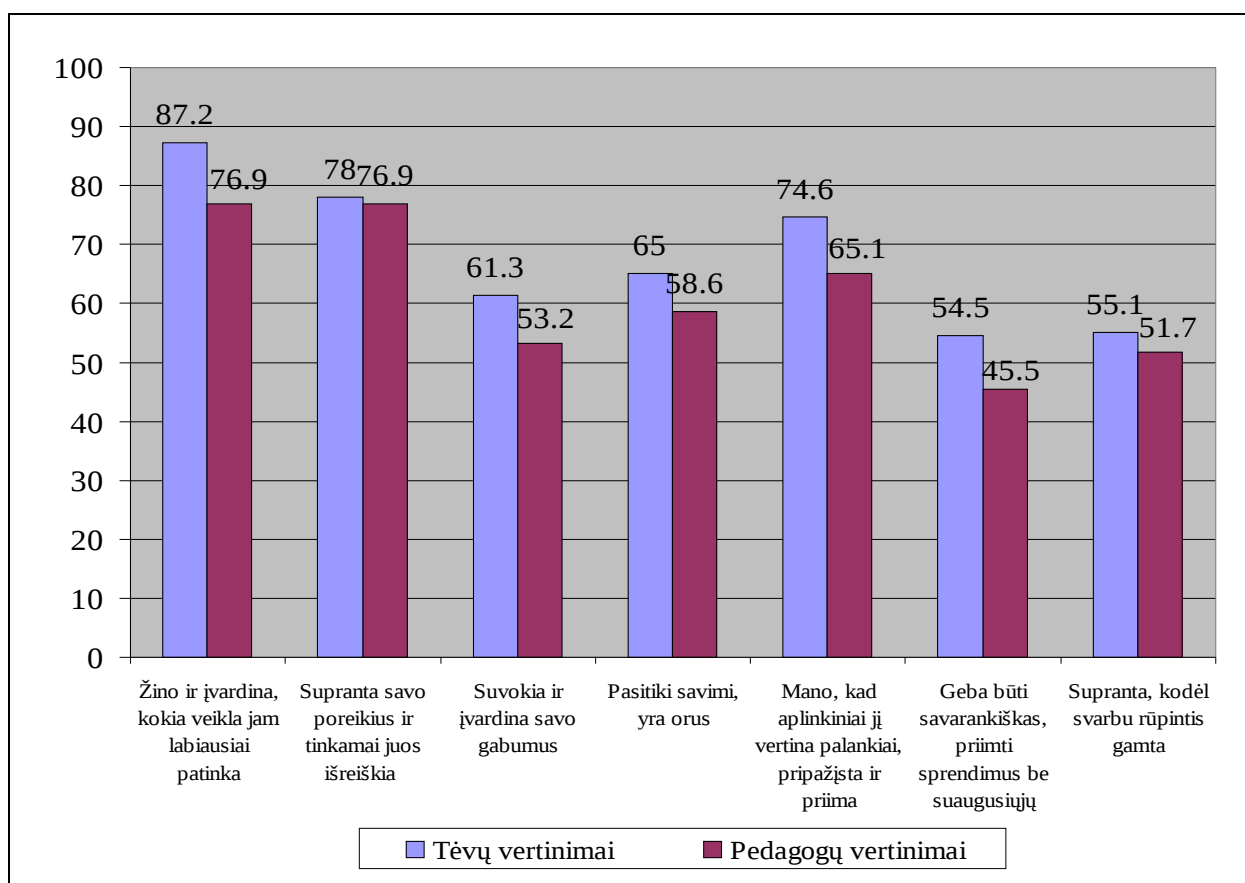
Išryškėja tendencija, jog vaikų tėvai geriau vertina vaikų turimu saviidentifikacijos gebėjimus, ir ryškiausias skirtumas pastebimas vertinant teiginį jog vaikas geba vartoti jį patį apibrėžiančius asmenvardžius. Sunkiausiai vaikams sekasi prisiminti savo gyvenamosios vietos adresą. Nustatyta, jog kuo vyresnis vaikas, tuo geriau jis žino savo vardą ir pavardę (Spearman koreliacijos koeficientas $r = 0,281$, kriterijaus p reikšmė yra mažesnė už $0,01$), gyvenamosios vietos adresą ($r = 0,442$, $p < 0,01$), lytį ($r = 0,340$, $p < 0,01$), geba įvardinti berniukų ir mergaičių skirtumus ($r = 0,464$, $p < 0,01$) bei dažniau vartoja asmenvardžius „aš“, „mane“ ir pan. ($r = 0,232$, $p < 0,01$). Tačiau vaiko amžius ir jo gebėjimas įvardinti savo amžių nėra susiję.

Nors tėvai geriau vertina savo vaikų turimus identifikacijos gebėjimus, vis tik jų ir pedagogų vertinimai yra susiję. Koreliacinės analizės metu nustatyta, jog kuo aukštesni tėvų vertinimai, tuo aukštesni ir pedagogų vertinimai (Spearman koreliacijos koeficientas svyruoja nuo $0,222$ su p kriterijaus reikšme, mažesne už $0,05$ iki $0,446$ su p kriterijaus reikšme, mažesne už $0,01$). Labiausiai susiję yra teiginio „Paklaustas pasako tikslų savo gyvenamosios vietos adresą“ vertinimai, mažiausiai – teiginio „Vaikas žino savo amžių“ vertinimai.

Svarbu išsiaiškinti tėvų bei pedagogų vertinimo vidurkius ir nustatyti Stjudento T-testo kriterijaus reikšmę, leidžiančią įvertinti, ar statistiškai reikšmingai skiriasi abiejų grupių respondentų vertinimo vidurkiai. Analizuojant teiginio „Paklaustas pasako savo vardą ir pavardę“ vertinimus nustatyta, jog tėvų vertinimo vidurkis yra $4,85$, auklėtojų – $4,55$ balo, Stjudento T-testo kriterijus p reikšmė lygi $0,000$, t.y. mažesnis už nustatytą reikšmingumo lygmenį $\alpha 0,05$, o

tai reiškia, kad tėvų ir pedagogų vertinimo vidurkiai statistiškai reikšmingai skiriasi. Lygiai taip pat skiriasi ir teiginių „Vaikas žino savo amžių“ – tėvų vertinimo vidurkis lygus 4,85, pedagogų – 4,72, $p = 0,047$, $p < \alpha$, „Identifikuoja save kaip berniuką/mergaitę“ – tėvų vertinimo vidurkis 4,75, pedagogų – 4,59, $p = 0,003$, $p < \alpha$ bei „Vartoja sąvokas „aš“, „mane“ - tėvų vertinimo vidurkis 4,48, pedagogų – 4,14, $p = 0,000$, $p < \alpha$ vertinimai. Tuo tarpu teiginių „Paklaustas pasako tikslų savo gyvenamosios vietos adresą“ bei „Geba įvardinti pagrindinius berniukų ir mergaičių skirtumus“ tėvų ir auklėtojų vertinimo vidurkiai yra atitinkamai 3,99 ir 3,80 bei 4,20 ir 4,10, tačiau šie skirtumai nėra statistiškai reikšmingi, nes p yra 0,100 ir 0,282, t.y. $> \alpha$.

Antras svarbus vaikų savęs pažinimo veiksnys yra savęs pažinimas. Jo vertinimas tėvų ir auklėtojų požiūriu pateikiamas 5 paveiksle.

5 pav. Respondentų požiūris į ikimokyklinio amžiaus vaiko savęs pažinimą, proc.

Vėlgi matyti, jog tėvai savo vaikų savęs pažinimo formavimąsi vertina geriau nei pedagogai. Ryškiausias skirtumas pastebimas vertinant vaikų gebėjimus įvardinti mėgstamą veiklą, turimus gabumus, savarankiškumą, pasitikėjimą savimi bei palankią nuomonę apie aplinkinių vertinimus. Tuo tarpu vaiko gebėjimą įvardinti savo poreikius abi respondentų grupės vertina panašiai.

Vaikų savivertės vertinimas yra susijęs su jų amžiumi: kuo vyresnis vaikas, tuo geresni savivokos gebėjimai (visų vertinimų ir vaiko amžiaus koreliacijos yra statistiškai reikšmingos,

Spearman koreliacijos koeficientas svyruoja nuo 0,153 iki 0,450). Kuo vyresni vaiko tėvai, tuo geriau jie vertina vaiko savarankiškumą ($r = 265, p < 0,01$), savo poreikių supratimą ($r = 165, p < 0,05$) ir gebėjimą suprasti gamtos svarbą žmogaus gyvenime ($r = 163, p < 0,05$).

Visi tėvų ir pedagogų teiginių vertinimai, išskyrus teiginį „Mano, kad aplinkiniai jį vertina palankiai, pripažįsta ir priima“, yra statistiškai reikšmingai susiję: Spearman koreliacijos koeficientas svyruoja nuo 0,222 iki 0,333, kur $p < 0,01$. Statistiškai reikšmingai skiriasi ir tėvų bei pedagogų vertinimų vidurkiai – Studento T-testo kriterijus svyruoja nuo 0,003 iki 0,013 ir yra mažesnis už nustatytą reikšmingumo lygmenį.

Svarbu pažymėti, kad šios vertinimo skalės vidinis suderinamumo kriterijus yra labai aukštas – analizuojant tėvų vertinimus Cronbach alpha yra 0,86 ($n = 165$), o analizuojant pedagogų - Cronbach alpha net 0,93 ($n = 163$), bendras tiek pedagogų, tiek tėvų skalės suderinamumas – 0,92 ($n = 152$). Tai rodo aukštą gautų duomenų patikimumą.

Interviu metu buvo siekta išsiaiškinti, kaip vaikų savivoką formuoja pedagogai. Atlikta turinio analizė (5 priedas) leidžia teigti, jog pedagogai naudoja įvairius ugdymo būdus – nuo vaiko stebėjimo iki netradicinio ugdymo. 1 lentelėje pateikti pagrindiniai ugdymo metodai.

1 lentelė

Vaiko savivokos ugdymo metodai

Kategorija	Subkategorija	Pedagogų pasisakymai
Bendravimas su vaiku	Pokalbis (6)	„Su vaikais kalbuosi apie jų svajones, norus ir paaiškėja ko vaikas nori, kas jam patinka“.
	Diskusijos (2)	„Išimtiniais atvejais vyksta diskusijos“
	Situacijų analizė (1)	„Situacijos analize“.
	Pasakojimai (2)	„Pasakojimai, klausomės pasakų“
Netradiciniai ugdymo būdai	Žaidimai (2)	„Žaidimai, manau, yra pagrindinė priemonė“
	„Minčių lietus“ (1)	„Tinka ir „minčių lietus“.
	Vaizdinės priemonės (2)	„Vizualinėmis ir kitomis technologijomis“.
Vaiko skatinimas ir palaikymas	Kūrybiškumo skatinimas (2)	„Eksperimentuoju“.
	Gebėjimų skatinimas (2)	„Skatinu jų išryškėjusius gabumus“.
	Pagyrimai (1)	„Stengiuosi vaikus ne barti, bet pastebėti jų, kad ir menkiausius, gerus darbus“.
	Vaiko priėmimas (1)	„Svarbiausiai priimti vaiką tokį, koks jis yra ir nesmerkti už jo išdaiigas“.
Meninės priemonės	Piešiniai (3)	„Piešti savo nuotaiką, nuomonę, savo jausmus“ (3).
	Muzika (1)	„Taip pat muzika, klausomės dainelių“ (4).
Pasitikėjimo pedagogu ugdymas (3)		„Jei būsi nuoširdus, vaikai atsilygins tuo pačiu“.
Stebėjimas (3)		„Aš vaikus nuolat stebiu. Stebiu kaip jie bendrauja, žaidžia, šoka, dainuoja, piešia“.

Matyti, jog daugelis pedagogų, siekdami ugdyti vaikų savęs pažinimą, pirmiausia vaiką stebi: „tai, ką vaikas mėgsta, dažniausiai išryškėja savaime: jis ima tuos žaislus, kurie jam labiausiai patinka, klausia, ar gali veikti tai, ką mėgsta (pavyzdžiui, piešti) – tereikia tik vaiką stebėti ir darosi akivaizdu, kokie yra vaiko polinkiai“. Stebėjimo metu gauta informacija papildoma kalbant su vaikais, renkant informaciją iš vaikų tėvų. Akcentuojamas betarpiškas

bendravimas su vaiku, kurio metu „*paaiškėja ko vaikas nori, kas jam patinka*“. Tačiau betarpiškas bendravimas sunkiai įmanomas, jei vaikai nepasitiki savo auklėtoja, todėl pedagogui iškyla nelengva užduotis įgyti vaikų pasitikėjimą: „*net ir didžiausias padauža, jei jį pagiri už tinkamą elgesį, grąžų piešinį, sutvarkytus žaislus ar kt., ima pasitikėti suaugusiuoju*“. Vadinasi, pedagogas, siekdamas padėti vaikui suvokti, kas jis toks yra, turi rasti individualų priėjimą prie vaiko.

Kitas svarbus savivoką skatinantis aspektas, pedagogų nuomone, yra parama vaikui ir vaiko palaikymas. Svarbu priimti vaiką su visais jo trūkumais ir privalumais, pabrėžti jo teigiamas puses, pasiekimus ir visa tai daryti kūrybiškai. Kai kurie vaikai nėra linkę imtis naujos, jiems dar nepažįstamos veiklos, nors ji galėtų būti puiki saviraiškos priemonė, tačiau svarbu vaiką paskatinti tai daryti. „*Kartais nutinka taip, kad vaikas taip įsijungia į naują veiklą ir ji jam taip patinka, kad jis nori ją kartoti, nors iš pradžių užsispyręs teigė, kad jam neįdomu*“. Iškyla būtinybė „*palikti kuo daugiau laiko vaiko kūrybiškumui, per kurį atsiskleidžia asmenybė*“. Kaip viena iš kūrybiškumą ir atsiskleidimą skatinančių priemonių yra naudojamas piešimas: „*vaikai labai mėgsta piešti, fantazuoti, ir tai taip pat gali atskleisti jų poreikius*“. Taip pat pasitelkiami ir kiti netradiciniai ugdymo būdai: vaizdinių priemonių demonstravimas, „minčių lietus“, žaidimai. Taigi, pedagogai, siekdami ugdyti vaiko savivokos gebėjimus, renkasi įvairius ugdymo būdus atsižvelgiant į situaciją ir vaiko individualybę.

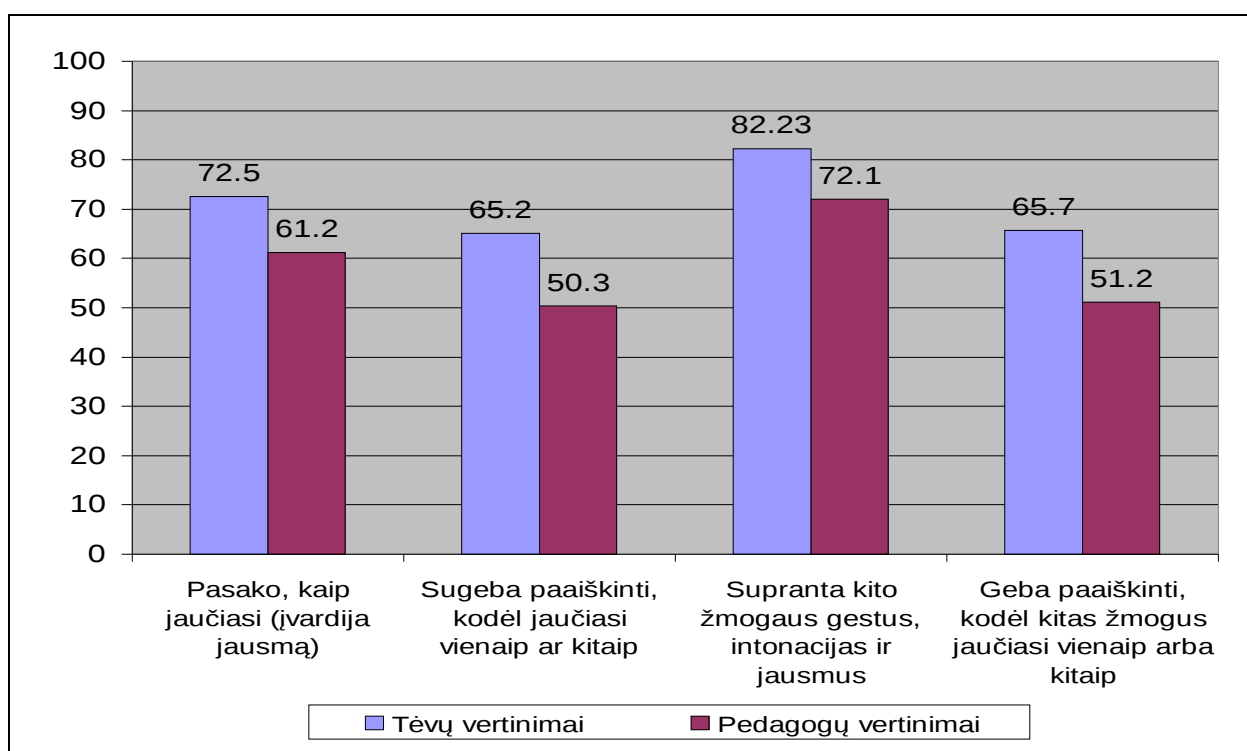
Apibendrinant galima teigti, jog identifikuodami save vaikai geriausiai žino savo vardą ir pavardę, amžių bei lytį, geba įvardinti savo pomėgius bei poreikius. Daugiausia sunkumų iškyla prireikus pasakyti tikslų gyvenamosios vietos adresą, įvardinant gamtos reikšmę žmogui bei savarankiškai priimant sprendimus. Nors ikimokyklinio amžiaus vaikų savęs pažinimo tėvų ir pedagogų vertinimai yra susiję, vertinimo vidurkių skirtumai statistiškai reikšmingai skiriasi.

2.4. Jausmų atpažinimo ir valdymo raiška ikimokykliniame amžiuje

Siekiant sėkmingos socializacijos vaikystėje svarbus ne tik savęs pažinimas, saviidentifikacija, bet ir savikontrolė, kuri pirmiausia yra susijusi su emocijų ir jausmų pažinimu ir valdymu. Trečiaisiais gyvenimo metais formuojantis savivokai pradeda atsirasti ir savikontrolės įgūdžiai: vaikai, sulaukę 7 metų, jau yra pasiruošę gyventi pagal taisykles, laikytis disciplinos, kontroliuoti kai kuriuos savo veiksmus. Tai labai svarbi socialinės kompetencijos ir socializacijos dalis. Vertinant vaikų gebėjimus atpažinti, įvardinti, paaiškinti ir kontroliuoti savo jausmus bendras vertinimo skalės vidinis suderinamumas labai aukštas – Cronbach alpha net 0,89 (tėvų vertinimuose – 0,87, pedagogų – 0,91).

Šiame tyrime taip pat buvo siekta išsiaiškinti, kaip ikimokyklinio amžiaus vaikai, tėvų ir pedagogų nuomone, geba atpažinti, įvardinti, išreikšti ir kontroliuoti savo emocijas. 7 pateiktame

paveiksle matyti, kaip tėvai ir pedagogai vertina vaikų gebėjimus suprasti savo ir kitų jausmus bei paaiškinti jų priežastis. Kaip ir vertinant vaikų savęs pažinimo raišką, taip ir analizuojant jų jausmų supratimą vyrauja tendencija, jog tėvai geriau vertina savo vaikų gebėjimus nei pedagogai. Geriausiai tiek tėvų, tiek pedagogų nuomone vaikams sekasi suprasti kitų žmonių jausmus, o blogiausiai – paaiškinti savo pačių savijautos priežastis. Koreliacinė atskirų teiginių tėvų ir pedagogų vertinimo analizė leidžia teigti, kad kuo geriau savo vaikų gebėjimus vertina jų tėvai, tuo geriau juos vertina ir pedagogai (teiginio „Pasako, kaip jaučiasi“ $r = 281$, $p < 0,01$, teiginio „Sugeba paaiškinti, kodėl jaučiasi vienaip ar kitaip“ $r = 224$, $p < 0,01$, teiginio „Geba paaiškinti, kodėl kitas žmogus jaučiasi vienaip ar kitaip“ $r = 239$, $p < 0,01$, o teiginio „Supranta kito žmogaus gestus, intonacijas ir jausmus“ tėvų ir pedagogų vertinimai statistiškai reikšmingai nesusiję).

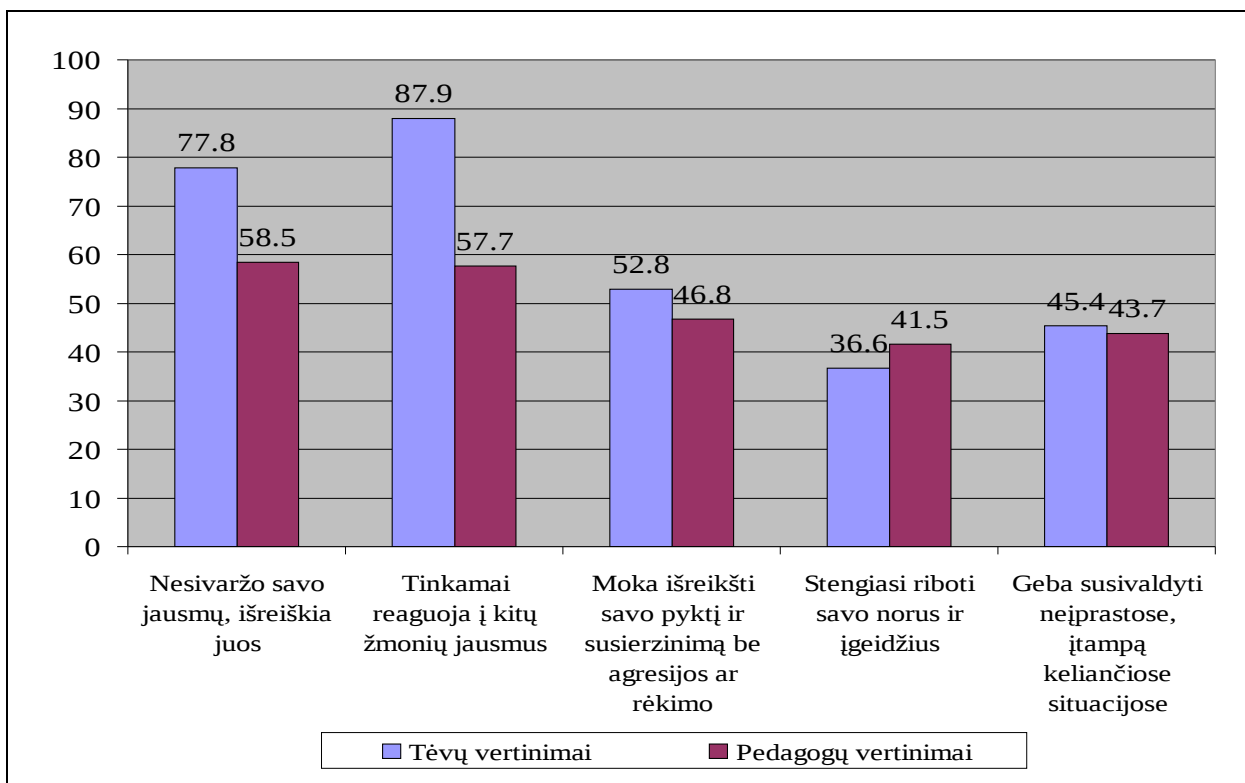

6 pav. Vaikų jausmų atpažinimo ir supratimo vertinimas, proc.

6 paveiksle pavaizduoti vaikų gebėjimai nereiškia, kad likę vaikai negeba atpažinti iš paaiškinti savo ar kitų žmonių emocijų – tiesiog jiems tai pavyksta retai arba beveik niekada. Analizuojant pateiktų teiginių vertinimo vidurkius tėvų ir pedagogų grupėse matyti, kad jie statistiškai reikšmingai skiriasi. Teiginį „Pasako, kaip jaučiasi (įvardina jausmą)“ tėvai vidutiniškai vertino 3,99 balo, pedagogai – 3,72, Studento T-testo p kriterijaus reikšmė 0,007, ir kadangi ji yra mažesnė už nustatytą reikšmingumo lygmenį, vadinasi, šis skirtumas statistiškai reikšmingas. Teiginio „Sugeba paaiškinti, kodėl jaučiasi vienaip ar kitaip“ tėvų vertinimo vidurkis 3,89, pedagogų – 3,41, $p < \alpha$, teiginio „Supranta kito žmogaus gestus, intonacijas ir

jausmus tėvų vertinimo vidurkis lygus 4,17, pedagogų – 3,87, $p < \alpha$, o teiginio „Geba paaiškinti, kodėl kitas žmogus jaučiasi vienaip arba kitaip – atitinkamai 3,81 ir 3,41, $p < \alpha$. Vadinasi, Tėvai statistiškai reikšmingai geriau vertina savo vaikų jausmų atpažinimo ir paaiškinimo gebėjimus.

Tačiau labai svarbu ne tik atpažinti ir paaiškinti jausmus ir jų priežastis, bet ir sugebėti juos kontroliuoti. Vaikų jausmų ir emocijų kontrolės gebėjimų vertinimai pateikti 7 paveiksle. Jame matyti, jog, tėvų nuomone, jų vaikai dažniausiai tinkamai reaguoja į kitų žmonių jausmus, o pedagogai mano, kad vaikams geriau sekasi išreikšti savo pačių jausmus ir jų nesivaržyti. Abiejų respondentų grupių nuomone, blogiausiai vaikams sekasi riboti savo norus ir įgyvendinti. Nors jau ne kartą minėta tendencija, jog tėvai linkę geriau vertinti savo vaikus nei pedagogai, vertinant teiginį apie vaikų gebėjimą kontroliuoti savo norus ir įgyvendinti gautas atvirkštinis rezultatas – pedagogai šį gebėjimą vertina geriau nei tėvai. Žinoma, ikimokyklinio ugdymo įstaigoje taisyklės yra vienodos visiems vaikams, ir jų pageidavimai ne visuomet tenkinami, ypač jei tai neatitinka grupės taisyklių. Tuo tarpu namuose vaikai kartais elgiasi manipuliatyviai, o tėvai, nenorėdami nuvilti, nubausti vaikų ar tiesiog siekdami juos nuraminti nusileidžia, ir ilgainiui negatyvus vaikų elgesys tampa kaip priemonė pasiekti savo tikslų.

7 pav. Vaikų emocijų ir jausmų kontrolės raiškos vertinimas, proc.

Atlikus koreliacinę teiginių vertinimo tėvų ir pedagogų grupėse analizę nustatyta, kad statistiškai susiję tik trijų paskutiniųjų teiginių vertinimai: kuo geriau tėvai vertina vaikų gebėjimą tinkamai išreikšti savo pyktį, riboti norus ir įgyvendinti bei susivaldyti neįprastose situacijose, tuo geriau šiuos gebėjimus vertina ir pedagogai (atitinkamai $r = 0.226$, $p < 0.01$ $r =$

266, $p < 0,01$ $r = 251$, $p < 0,05$). Tuo tarpu vertinimų vidurkiai statistiškai reikšmingai skiriasi tik vertinant teiginius apie jausmų išreiškimą be jokių suvaržymų ir reakciją į kitų žmonių jausmus, o likusių teiginių vertinimų vidurkiai nors ir skiriasi, tačiau šie skirtumai nėra statistiškai reikšmingi.

Kitas svarbus aspektas, sietinas su vaikų emocijų ir jausmų raiška, yra mokymas, kaip tai daryti. Interviu metu paaiškėjo, kad pedagogai pasitelkia įvairius ugdymo būdus (6 priedas), kurie apibendrintai pateikiami 2 lentelėje.

2 lentelė

Vaiko jausmų pažinimo ir valdymo ugdymo metodai

Kategorija	Subkategorija	Pedagogų pasisakymai
Bendravimas su vaiku	Pokalbis (4)	„Aš daug kalbuosi su vaikais“.
	Pasakų sekimas (3)	„Daug skaitome knygų“.
	Diskusijos (1)	„Dažnai klausiu vaikų nuomonės: „Kaip manai?“ „Kodėl?“ „O ką siūlytumei tu?“.
Netradiciniai ugdymo būdai	Žaidimas (3)	„Vaikų jausmai atsispindi ir jų žaidimuose, bendravime vienas su kitu. Daug žaidžiame žaidimų šia tema“.
	Vaizdinės priemonės (1)	„Jausmų pažinimui dažniausiai naudoju vaizdines ir demonstracines priemones – veidelius su įvairiomis emocijomis“.
Meninės priemonės	Vaidinimai (3)	„Vaidinu pati ir stengiamės aiškintis, kokios tai emocijos, kodėl jos kyla, kaip pasireiškia“.
	Piešimas (2)	„Kartais su vaikais piešiame baimes, pykčius, juos plėšome, mindome, sudedame į maišus ir išmetame lauk“.
Vaiko skatinimas ir palaikymas	Skatinimas išreikšti jausmus (3)	„Aš asmeniškai skatinu ir mokau juos išreikšti, neužsidaryti savyje, juk pyktis tai taip pat jausmai, jis turi būti, tik reikia jį suvaldyti nekonfliktuojant, nemušant kitų“.
	Tinkamo elgesio akcentavimas (4)	„Stengiuosi kuo dažniau pastebėti, kada „blogiukai“ elgiasi gerai, visuomet pagiriu už tinkamą elgesį“.
	Skatinimas spręsti problemas (2)	„Skatinu, kad patys spręstu grupėje kylančias problemas. Kad bent bandytų spręsti“.
	Savęs pažinimo ugdymas (1)	„Daug dalykų vyksta per savo pažinimą“.
Vaiko mokymas	Mokymas išreikšti jausmus (2)	„Labai svarbu, kad vaikai suprastų kaip jie jaučiasi, mokėtų įvardinti savo jausmus. Mokomės užjausti, paguosti“ (7).
	Pavyzdžio demonstravimas (2)	„Visada jaučiu, kad jų akys ir ausys nuolat krypsta mano pusėn, todėl svarbu rodyti gerą pavyzdį. Kaip elgsis suaugęs žmogus, taip elgsis ir vaikai“ (2).

Lentelėje matyti, jog pedagogai, siekdami, kad jų ugdytiniai gebėtų pažinti savo ir išreikšti savo jausmus, įvertinti kitų žmonių savijautą bei valdyti savo emocijas, renkasi platų priemonių spektrą. Jis labai dažnai būna susijęs su bendravimu: pedagogai su vaikais kalbasi apie tai, kas tai yra nuotaikos ir jausmai, kodėl žmogus jaučia ir kad „jausti įvairius jausmus yra visai natūralu ir nieko bloga, tačiau juos reikia tinkamai išreikšti“. Šalia pokalbio jie naudoja ir diskusijas bandydami vaikus priversti pagalvoti, kaip jie jaučiasi ir kodėl. Kai kurių pedagogų nuomone, jausminiam pažinimui ypač tinka įvairūs skaitiniai ir pasakojimai, todėl jie dažnai skaito pasakas arba jas tiesiog kuria: „jei kyla kokių nors incidentų dėl vaikų elgesio, prieš miegą

stengiuosi kurti pasakas, kuriose atsispindėtų toks panašus elgesys ir jo alternatyvos“. Vadinasi, pedagogai naudoja tam tikras projekcijas, kuriose vaikai tiesiogiai neįvardinami kaip „blogi“, tačiau jie geba identifikuoti savo elgesį ir sužino tokio elgesio pasekmes bei alternatyvas. Panašią idėją gali padėti įgyvendinti ir žaidimai, kurie padeda suprasti savo jausmus ir juos išreikšti: *“savo jausmus vaikai dažniausiai atskleidžia žaisdami. Kartais tenka vaiką mokyti įvardinti savo jausmus, tokios „treniruotės“ pavirsta į smagų žaidimą „Atspėk kaip aš jaučiuosi“*. Be to, jausmo įvardinimui pasitelkiamos ir vizualinės priemonės: paveikslėliai su veido mimikomis.

Visgi nemaža dalis pedagogų įvardina, kad sunkumų kyla ne tiek pažįstant savo jausmus ir juos įvardinant, kiek kontroliuojant (*„Sunkiau žinoma su jų valdymu, tačiau ilgiau padirbus galima sulaukti ir teigiamo rezultato. Kai vaikai išmoksta atpažinti ir garsiai įvardinti savo jausmus tuomet ir juos suvaldyti būna lengviau“*). Pedagogai vadovaujasi psichologų patarimais ir padeda vaikams išreikšti savo jausmus per meninę veiklą – piešimą ir vaidybą. Kartais tenka tiesiog mokyti vaikus *„spręsti problemas be kumščiu“*, užjausti ir suprasti kitus, o tai pirmiausia daroma demonstravimu – pedagogai patys rodo deramą pavyzdį ir tokio pat elgesio tikisi iš vaikų, nes vaikai *„mokosi stebėdami suaugusius. Vadinasi, mokosi iš mūsų“*. Tad labai svarbus tampa asmeninis pavyzdys – pripažinimas, kaip pedagogas jaučiasi, paaiškinimas, kodėl dabar jo būseną būtent tokia ir sugebėjimas ją pakeisti kitais jausmais.

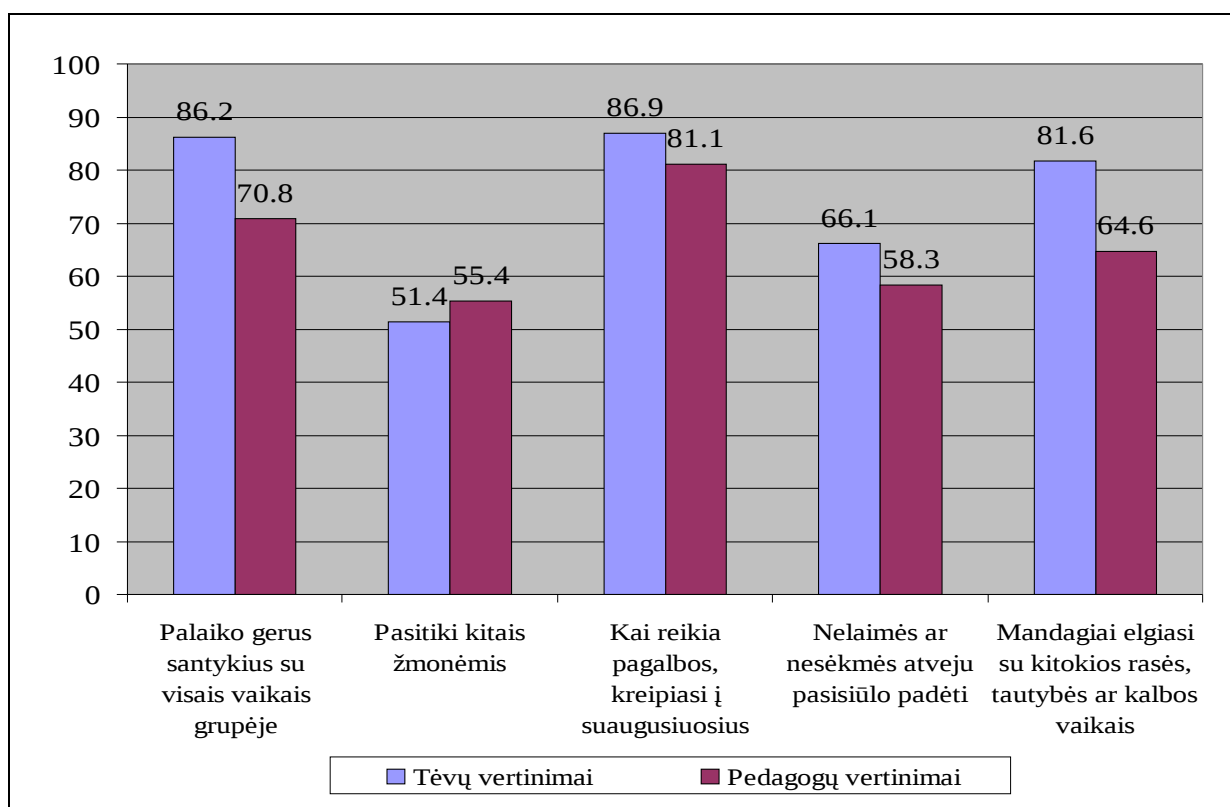
Remiantis bihevioristine psichologijos teorija, vaikui nepakanka tik stebėti suaugusį ir automatiškai modeliuoti jo elgesį – kartais, trokštant tam tikro elgesio, būtina lanksti paskatinimų ir nuobaudų sistema. Pedagogai, ugdydami vaikų gebėjimą suprasti, išreikšti ir valdyti savo jausmus, taip pat yra linkę vaiką paskatinti ir palaikyti. Jie skatina vaikus išreikšti savo jausmus (*„Juk nėra nei blogų, nei gerų jausmų. Pyktis yra vienas jų. Vaikui reikia leisti pažinti ir išgyventi visus jausmus“*), kiekvieną kartą pagiria už tinkamą jausmų išraišką (*„Akcentuoju gerus dalykus“*) ir leidžia patiems spręsti iškilusias problemas (*„Skatinami vaikai ieško geriausio sprendimo būdo“*). Taigi, pedagogai taiko įvairius ugdymo metodus kiekvieną kartą juos įvertindami ir pasirinkdami pačius veiksmingiausius kiekvienam vaikui.

Apibendrinant galima teigti, jog vaikams lengviausia suprasti kitų žmonių reiškiamus jausmus, o sunkiausia – paaiškinti savųjų jausmų priežastis. Jie taip pat geba gerai išreikšti savo jausmus ir tinkamai reaguoti į kitų jausmus. Daugiausia sunkumų kyla tuomet, kai tenka kontroliuoti savo norus ir įgeidžius bei išreikšti pyktį.

2.5. Bendravimo gebėjimų raiška ikimokykliniame amžiuje

Nuo trečiųjų gyvenimo metų vaikai pamažu ima įsijungti į bendrą veiklą, pradeda dalintis žaislais, įdomi tampa grupinė veikla. Pradeda vystytis bendravimo ir bendradarbiavimo gebėjimai, kurie labai svarbūs tolesniame vaiko socializacijos procese. Tik įgijęs reikalingus bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžius vaikas bus pajėgus sėkmingai funkcionuoti visuomenėje.

Vaiko bendravimo įgūdžius sąlyginai galima suskirstyti į dvi dalis: tai, kaip jis palaiko santykius su kitais žmonėmis ir bendravimo manieras. 8 paveiksle pavaizduoti vaiko gebėjimų palaikyti santykius vertinimai tėvų ir pedagogų požiūriu. Matyti, jog geriausiai vaikai geba palaikyti santykius su visais grupės ar šeimos nariais bei kreiptis pagalbos į suaugusiuosius, o daugiausia sunkumų iškyta tuomet, kai vertinamas jų pasitikėjimas kitais žmonėmis.

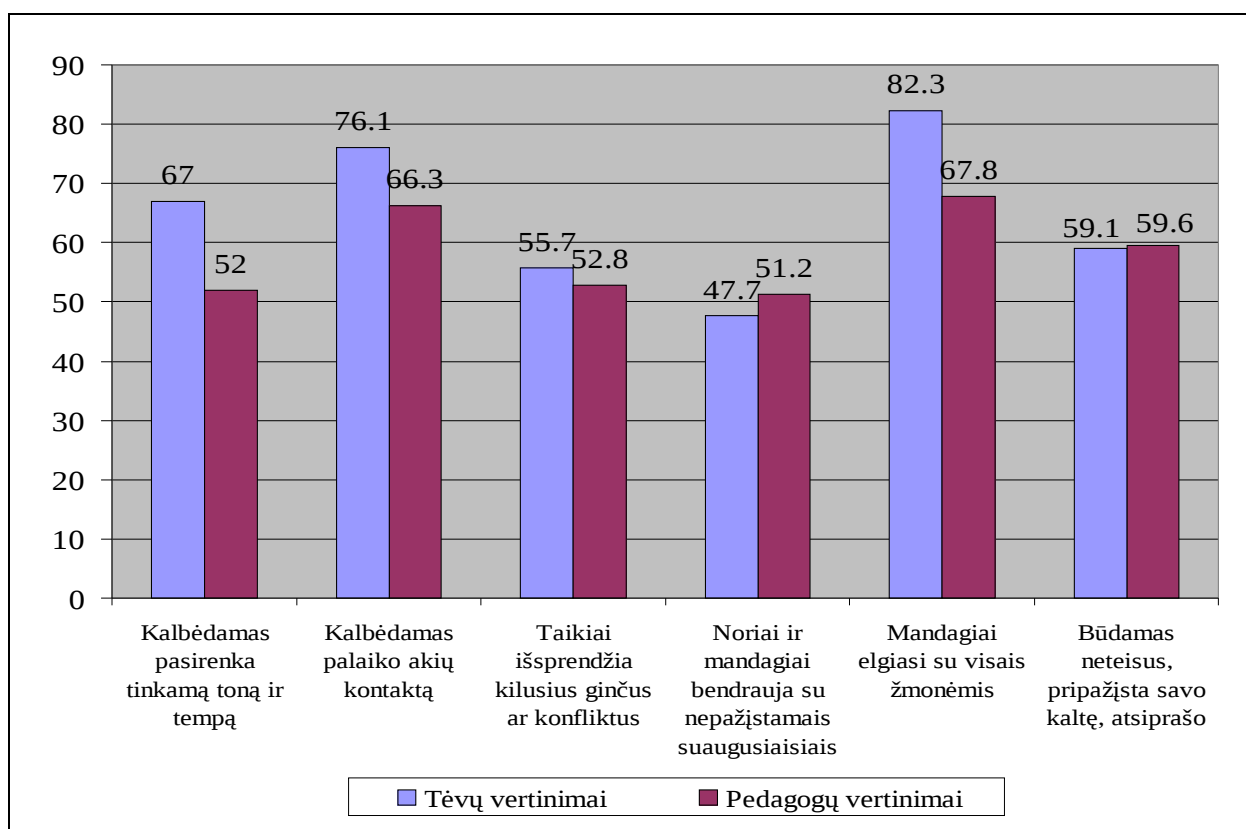

8 pav. Vaikų gebėjimų palaikyti santykius vertinimas, proc.

Nors, kaip ir daugelyje vertinimų, tėvai linkę geriau vertinti savo vaikų turimus gebėjimus, tačiau jų manymu, vaikai menkai pasitiki kitais žmonėmis. Pedagogai šį vaikų gebėjimą įvertino geriau. Analizuojant pedagogų ir tėvų vertinimo sąsajas nustatyta, kad kuo geriau tėvai vertina savo vaikų gebėjimą palaikyti gerus santykius su kitais vaikais arba šeimos nariais, tuo geriau šį gebėjimą vertina ir pedagogai ($r = 217, p < 0,01$). Taip pat susiję ir teiginių apie vaikų gebėjimą pasitikėti kitais žmonėmis ($r = 270, p < 0,01$), prireikrus kreiptis pagalbos į

suaugusiuosius ($r = 217$, $p < 0,01$) bei esant poreikiui pasiūlyti savo pagalbą ($r = 243$, $p < 0,01$) vertinimai. Statistiškai reikšmingai skiriasi visų minėtų gebėjimų, išskyrus gebėjimą pasitikėti kitais žmonėmis, tėvų ir pedagogų vertinimų vidurkiai ($p < \alpha$).

9 paveiksle pateikti vaikų bendravimo manierų vertinimo rezultatai. Matyti, jog tėvai geriau vertina vaikų turimus bendravimo gebėjimus išskyrus mandagų ir savanorišką bendravimą su nepažįstamais žmonėmis. Tikėtina, kad tokius rezultatus galėjo įtakoti tai, jog tėvai nenoriai leidžia vaikams bendrauti su nepažįstamais žmonėmis, o atėjus svečiams vaikai dažnai pradžioje elgiasi nedrąsiai. Tuo tarpu ikimokyklinio ugdymo įstaigoje vaikai susiduria su daugeliu nepažįstamų žmonių: keičiasi pedagogai, lankosi administracija, su vaikais dirba tam tikri specialistai, tad vaikai yra labiau pripratę prie žmonių kaitos ir jaučiasi drąsesni.

9 pav. Vaikų bendravimo manierų vertinimas, proc.

Paveiksle matyti, jog tiek tėvai, tiek ir pedagogai mano, kad jų vaikai pasižymi mandagiu elgesiu su visais žmonėmis, o labiausiai stokoja gebėjimo bendrauti su nepažįstamais žmonėmis ar konstruktyviai spręsti kylančius konfliktus. Visų paveiksle pateiktų teiginių, išskyrus teiginį „Mandagiai elgiasi su visais žmonėmis“, tėvų ir pedagogų vertinimai yra statistiškai reikšmingai susiję – kuo aukščiau vaiko gebėjimus vertina pedagogai, tuo aukščiau juos vertina ir tėvai (Spearman koreliacijos koeficientas varijuoja nuo 0,217 iki 0,401, $p < 0,01$). Tuo tarpu tėvų ir pedagogų vertinimų vidurkiai statistiškai reikšmingai skiriasi tik vertinant teiginį „Kalbėdamas pasirenka tinkamą toną ir tempą“ (tėvų vertinimo vidurkis 3,83, pedagogų – 3,45, $p = 0,000$, $p <$

α), „Kalbėdamas palaiko akių kontaktą“ (tėvų vertinimo vidurkis 4,04, pedagogų – 3,79, $p = 0,009$, $p < \alpha$) ir „Mandagiai elgiasi su visais šeimos nariais/su visais žmonėmis“ (tėvų vertinimo vidurkis 4,24, pedagogų – 3,88, $p = 0,000$, $p < \alpha$). Likusių teiginių vertinimų vidurkiai statistiškai reikšmingai nesiskiria.

Analizuojant bendravimo gebėjimų vertinimą nustatyta, kad bendras skalės vertinimų suderinamumas yra labai aukštas – Cronbach alpha yra 0,88. Tėvų vertinimuose šis kriterijus yra žemesnis – 0,83, o pedagogų – aukštesnis – 0,90. Tai rodo aukštą duomenų patikimumą.

Interviu metu paaiškėjo, jog ikimokyklinio ugdymo pedagogai daug dėmesio skiria vaiko gebėjimo bendrauti ugdymui: jie naudoja įvairius bendravimo ugdymo metodus ir priemones (7 priedas). 3 lentelėje pateikta apibendrinta taikomų ugdymo priemonių įvairovė.

3 lentelė

Bendravimo įgūdžių ugdymo priemonės

Kategorija	Subkategorija	Pedagogų pasisakymai
Bendravimas su vaiku	Pokalbis (1)	„Žinia, kur vaikai, ten galimos konfliktinės situacijos. Jų pakanka ir mūsų grupėje. Kalbamės apie jas, analizuojame čia ir dabar“.
	Pasakų sekimas (2)	„Vėl tinka pasakų skaitymas, ypač pamokančios yra pasakėčios ir sakmės“.
	Diskusijos (1)	„Bendraujame, diskutuojame įvairiomis temomis“.
Netradiciniai ugdymo būdai	Žaidimas (3)	„Vaikai žaidžia įvairius žaidimus, mokosi vieni iš kitų“.
	Situacijų analizė (2)	„Situacijos analizė, kai vaikas gali išsakyti išanalizuoti kas gerai, o kas gal būt ne taip gerai, išsakyti savo nuomonę“.
	Vaidinimai (1)	„Čia labai padeda vaidinimai su lėlėmis“.
Vaiko elgesio koregavimas	Tinkamo elgesio skatinimas (2)	„Aš skatinu vaikus, kartais apdovanoju už tinkamą, pagirtiną elgesį“.
	Bausmės už netinkamą elgesį (1)	„Su blogai besielgiančiais daugiau bendrauju individualiai, nors už itin blogą elgesį skiriu bausmes, kurias mato visi kiti vaikai“.
Vaiko mokymas	Draugiškumo mokymas (2)	„Visada stengiuosi pabrėžti, kad vaikai turi būti draugiški, nes „gyvename“ visi kartu ir turime bendrus žaislus, bendrą aplinką“ (8).
	Mandagumo mokymas (2)	„Pradedame nuo labo ryto, stengiamės būti mandagūs vieni su kitais“.
	Pavyzdžio demonstravimas (3)	„Mane vaikai labai stebi, todėl mano pavyzdys jiems labai svarbus. Jei aš su jais elgiuosi šiltai ir maloniai, jie su draugais bando elgtis lygiai taip pat“.

Lentelėje matyti, jog pedagogai, ugdydami vaiko bendravimo įgūdžius, dažniausiai pasirenka mokymo priemones. Visų pirma jie savo pavyzdžiu demonstruoja tinkamo bendravimo manieras, nes „vaikai stebi suaugusius žmones ir elgiasi taip, kaip elgiasi jie“. Ne veltui dominuoja mintis, kad vaikai atkartoja savo tėvų elgesį, nes imituoja tai, ką mato savo artimiausioje aplinkoje. Todėl ikimokyklinio ugdymo pedagogams tenka ne tik padėti tėvams ugdyti savo vaikus, bet ištaisyti tėvų padarytas klaidas – „permokyti“ vaikus, suteikti jų bendravimui draugiškumo ir mandagumo atspalvį („Vaikus mokau, kaip įsijausti į kitų poreikius, kaip paklausti ko draugas norėtų“, „Raginu ramiai kalbėtis, nešaukti“). Deja, vien mokymo ne

visuomet pakanka – vaiko elgesys ne visuomet pasiduoda pamokymams, tad kartais pedagogai taiko ir bausmes arba paskatinimus už tinkamą bendravimą. Negana to, geras bendravimo manieras jie stengiasi įskiepyti kalbėdamiesi su vaiku, sekdami pamokančius pasakojimus, diskutuodami, žaisdami, analizuodami įvairias situacijas ir net vaidindami. Pedagogai stengiasi įtraukti vaikus į bendrą veiklą ir akcentuoja komandinio darbo bei draugiškumo svarbą („*Ypač vaikams patinka ruoštis šventėms, pasirodymams, tada jie būna draugiški ir vieningi. Kartu ne tik žaidžiame, bet ir dirbame, tvarkome grupę, žaislus*“). Kai kurie pedagogai į pagalbą, ugdant vaikų bendravimo įgūdžius, pasitelkia ir Lietuvoje pripažintas ir patvirtintas ugdymo programas, kurios „*duoda daug naudos, vaikai išmoksta pozityviai vertinti kitus vaikus, įsiklausyti į kitų poreikius*“.

Daugiausia sunkumų, mokant vaikus bendravimo įgūdžių, sukelia konfliktai ir jų sprendimai, todėl interviu metu pedagogų buvo pasiteirauta, kaip jie ugdo vaikų konstruktyvaus konflikto sprendimo įgūdžius (atsakymų turinio analizė pateikiama 8 priede). Paaiškėjo, kad šioje srityje pedagogai taip pat elgiasi labai išradingai: visų pirma jie nepuola spręsti konfliktų jei yra tikimybė, kad tai padaryti gali patys vaikai („*Jei tai tik mažas konfliktėlis, stebiu jo eigą ir jei vaikai sugeba patys jį išspręsti, nesikišu*“), o prireikus įsikišimo jie pirmiausia bando „*pateikti vaikams galimus sprendimo būdus*“, tačiau leidžia rinktis jiems „*tinkamą sprendimo būdą*“, nes mano, kad vaikai „*pakankami protingi, gali patys ieškoti sprendimo būdų*“. Jei vaikams vis tik nepavyksta savarankiškai išspręsti kilusių konfliktų, pedagogai bando įsikišti: kalbasi su vaikais („*Vaikams nuolat aiškinu, pasakoju, kad nereikia pyktis, viską galima išsiaiškinti geruoju*“), aiškinasi situaciją („*Visų pirma išsiaiškiname dėl ko kilo ginčas, kas pirmas pradėjo ir dėl ko*“), moko pripažinti savo kaltę („*Kai vaikai susipeša, visuomet vaikų klausiu ne „kas atsitiko“, bet „ką darei tu*“), taiko specialią konfliktų sprendimo metodiką („*Konfliktus sprendžiu naudodama įvairiausių metodus, tai ir konstruktyvus konfliktų sprendimas (penki žingsniai)*“) ir visa tai daro iš karto po konflikto arba dar jam nespėjus visiškai įsipliekti („*Mėgstu metodą čia ir dabar, kai problema yra sprendžiama nedelsiant*“). Sprendžiant konfliktus vaikai mokomi ieškoti kompromiso, susitarti bei susitaikyti. Tačiau labai dažnai pedagogai stengiasi ne tik spręsti konfliktus, bet ir užkirsti kelią jų atsiradimui primindami vaikams gero elgesio taisykles („*Aiškliai nustatomos ribos, yra grupės taisyklės*“), skaitydami skaitinius apie draugystę („*Skaitau knygas, vaikai tai labai mėgsta, vėliau aptariame kas patiko, o kas – ne. Kas, jų manymu, buvo gerai, o kas nelabai gerai*“), imituodami konfliktines situacijas su lėlėmis („*Vaidiname įvairias situacijas su lėlėmis, vėliau aptariame kaip sekėsi*“) bei demonstruodami savo pačių pavyzdinę elgesį („*Tą patį stengiuosi demonstruoti ir pati, jei kyla konfliktų su kuriuo nors vaiku*“). Jei vis tik konfliktai įsiliepsnoja, pirmiausia pedagogai atskiria konfliktuojančius vaikus („*Pirmiausia duodu laiko atvėsti, tada vaikas atskiriamas nuo veiklos, jis sėdi ir stebi grupės gyvenimą. Ramiai*

sėdėdamas gali apgalvoti už ką buvo atskirtas“), leidžia aprimti jų emocijoms, o prireikus taiko įvairias bausmes („Priklausomai nuo to, kokie tie konfliktai. Jei vaikai nepasidalina žaislą, tiesiog paimu žaislą ir jo neduodu nei vienam, nei kitam kurį laiką, o po to liepiu pasidalinti“). Tačiau pedagogai pabrėžia, kad ugdant vaikų bendravimo ir konfliktų sprendimo įgūdžius labai svarbų vaidmenį vaidina „glaudus bendradarbiavimas su tėvais, nes konfliktai neatsiranda „iš niekur“, savaime“. Vadinasi, reikalingas dvišalis vaikų ugdymas: namuose ir ikimokyklinio ugdymo įstaigoje“, nes kiekvienam mokymui reikalingas praktinis įtvirtinimas, ir jei vaikas jo negauna, tikėtina, kad jam bus labai sunku įgyti reikalingų įgūdžių.

Su mokymu bendrauti glaudžiai susijusios ir bendravimo manieros. Pedagogų buvo pasiteirauta, kokiomis priemonėmis jie ugdo vaikų bendravimo etiketą. Jų atsakymų turinio analizė pateikta 9 priede. Pedagogai nurodo, kad jų ugdomi vaikai kartais susiduria su tam tikrais bendravimo sunkumais („Mano grupėje vaikai susiduria su įv. sunkumais, ypač nemokėjimu palaukti savo eilės. Visi nori būti pirmi“), ir vienas pagrindinių bendravimo etiketo ugdymo būdų yra pedagogų rodomas pavyzdys („Jei aš elgsiuosi netinkamai (sėdėsiu ant stalo), tai ir iš vaikų nieko nesitikėk“). 4 lentelėje pateikiami pedagogų taikomi bendravimo etiketo ugdymo metodai.

4 lentelė

Bendravimo etiketo ugdymo priemonės

Kategorija	Subkategorija	Pedagogų pasisakymai
Bendravimas su vaiku	Pokalbis (2)	„Ryto rato“ metu daug kalbame ne tik apie savaitės temą, bet ir apie mandagumą“.
	Situacijos analizė (1)	„Situacijos analizė“.
	Pavyzdžių pateikimas (1)	„Per pavyzdžius“.
	Skaitiniai (5)	„Kūrinių personažų analizė. Jei matai grupės problemą, tai atitinkamai parenki kūrinį ir jį analizuoji. Kas buvo blogai, ką negerai padarė?“.
Bendra veikla	Žaidimai (4)	„Per siužetinius vaidmeninius žaidimus stengiamės laikytis etiketo normų“.
	Mokymasis veikiant (1)	„Mokomės tinkamai elgtis dirbdami įvairius darbus, net eidami į salę sportuoti“.
Kūrybinės priemonės	Muzikinė veikla (1)	„Mūsų grupėje muzika užima labai svarbią vietą“.
	Vaidinimai (1)	„Ir čia labai padeda vaidinimai su lėlėmis“.
	Vaizdinė medžiaga (1)	„Iliustracijos“.
	Vaikų darbeliai (1)	„Kūrybiniais darbeliais“.
Mokymas	Mandagaus elgesio mokymas (3)	„Mokau ir skatinu vaikus naudoti tinkamus padėkos, pasisveikinimo, atsisveikinimo žodžius“.
	Kartojimas (1)	„Paprastai per ilgesnį laiką, per kartojimą, vaikai greitai įsisavina bendravimo etiketą“.
	Programų įgyvendinimas (1)	„Aš asmeniškai naudoju bendravimo įgūdžių programą“.
	Priminimas apie tinkamą elgesį (1)	„Kartais jie patys vienas kitam primena, kaip reikėtų tinkamai elgtis“.

Matyti, kad pedagogai, siekdami išmokyti vaikus mandagaus bendravimo, pirmiausia patys daug bendrauja su vaiku. Jie stengiasi per pokalbius, įvairių situacijų aptarimą, pavyzdžių

pateikimą paaiškinti vaikams, kokios yra mandagaus bendravimo normos, o dažniausiai į pagalbą pasitelkia įvairius pasakojimus ar skaitinius („*Vaikai patys „skaito“ arba seka pasakas vieni kitiems*“, „*Ir čia labai padeda knygelių skaitymas*“). Kai išsenka pokalbiai, imamas bendros veiklos, kurios pagrindą sudaro žaidimai. Pedagogų teigimu, „*vien kalbėti neužtenka*“, todėl jie moko vaikus „*tinkamai elgtis žaisdami. Vaikų bendravimo stilius ypač išryškėja jiems žaidžiant „namus*“, „*kirpyklą*“, „*ligoninę*“. Iš tiesų visi vaidmeniniai žaidimai sudaro sąlygas ne tik pamatyti vaiką, bet ir netiesiogiai koreguoti jo elgesį – juk netinkamai elgiasi ne vaikas, o jo personažas, tad, pakeitęs savo personažo elgesį, vaikas nesąmoningai keičia ir savąjį. Todėl pedagogai stengiasi kuo dažniau įtraukti vaikus į žaidimą, leidžia jiems žaisti vieniems ir prireikus įsikiša tam, kad pakoreguoti personažų, o tuo pačiu ir vaiko, elgesį.

Įdomu tai, kad neretai pedagogai bendravimo etiketo vaikus moko naudodami menines (kūrybines) priemones – muzikinę veiklą, vaikų darbelius, vaidinimus ir vaizdinę medžiagą. Tikėtina, kad labiausiai ugdo ne pats menas, bet veikla, bendravimas veiklos metu. Kuomet rezultatai nėra labai geri, pedagogai imasi mokyti vaikus: pabrėžia mandagaus elgesio reikšmę ir būtinumą („*Nauduju įvairiausius metodus, nuo paprasčiausių mandagumo taisyklių, pamiršusiam vaikui yra primenama, kad jis pamiršo mandagumo taisykles*“), stengiasi įtvirtinti įgytas bendravimo etiketo žinias kartojimo pagalba, primena apie deramą elgesį. Be to, pedagogai naudojami ir sukurtais bendravimo įgūdžių ugdymo programomis, kurios apima ir bendravimo etiketo mokymą. Taigi, pedagogai siekia kūrybiškai pažvelgti į ikimokyklinio amžiaus vaikų bendravimo įgūdžių ugdymą.

Apibendrinant galima teigti, jog tėvai vaikų bendravimo įgūdžius linkę vertinti geriau nei pedagogai. Vaikai pasižymi aukštais gebėjimais palaikyti gerus santykius su kitais žmonėmis, prireikus kreiptis pagalbos į suaugusiuosius, bendraujant palaikyti akių kontaktą ir būti mandagiais su visais žmonėmis. Sunkumų iškyla tuomet, kai reikia pasitikėti kitais žmonėmis, bendrauti su nepažįstamais ar konstruktyviai išspręsti konfliktus. Visgi vyrauja tendencija, kad kuo geriau vaikų bendravimo gebėjimus vertina tėvai, tuo geriau juos vertina ir pedagogai.

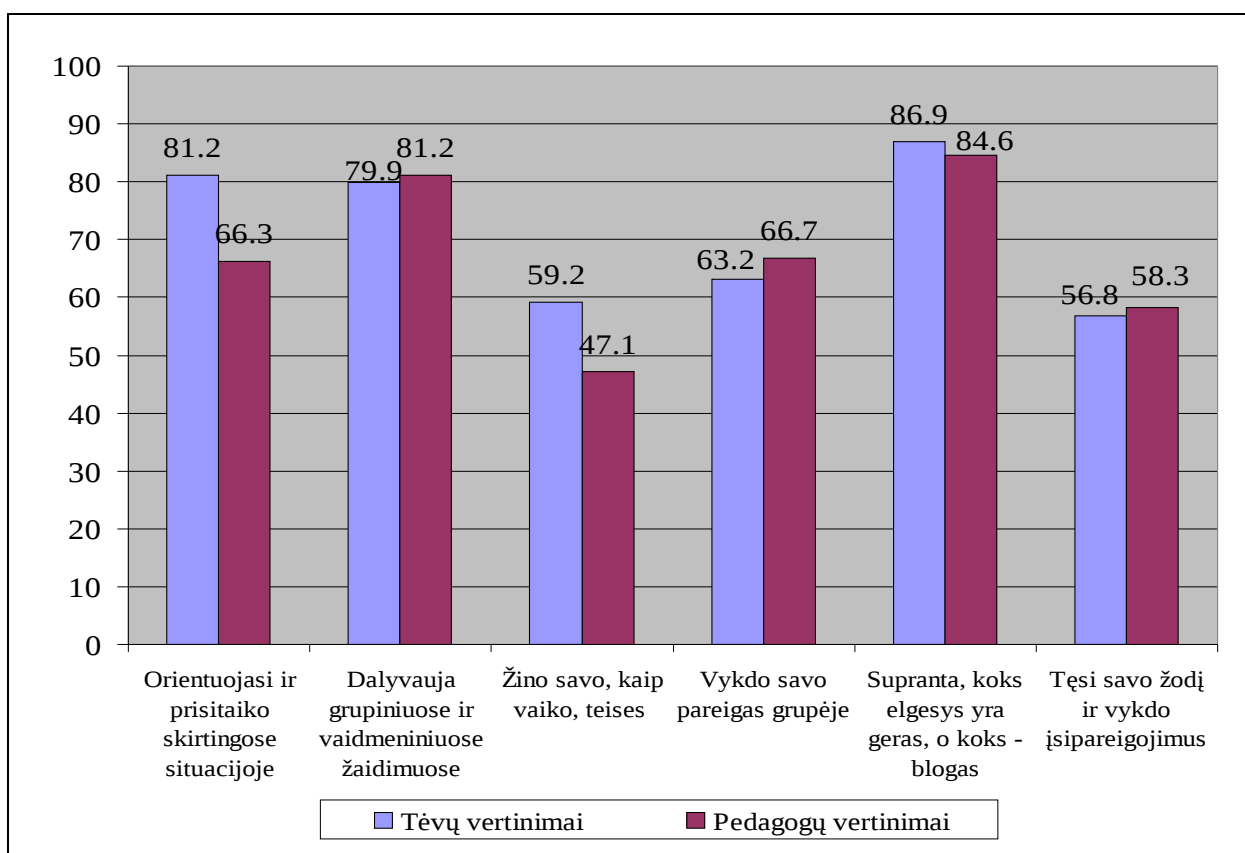
2.6. Ikimokyklinio amžiaus vaikų veiklos namuose ir darželyje ypatumai

Ikimokyklinio amžiaus vaikas, nors ir turėdamas aukštus bendravimo, savęs pažinimo ir savikontrolės įgūdžius, neretai savo elgesiu demonstruoja tai, ko tėvai ir pedagogai nenorėtų matyti. Kartais toks elgesys gali būti vertinamas kaip manipuliacija – kartais – kaip tam tikrų socialinių gebėjimų trūkumas, o kartais – kaip rimtas signalas, jog vaikui reikalinga skubi pagalba. Todėl analizuojant socialinės kompetencijos raišką svarbu išsiaiškinti, kaip tėvai ir

pedagogai vertina vaiko elgesį, kuri mokslininkai traktuoja kaip socialinės kompetencijos išraišką.

Vaiko elgesį, kaip socialinės kompetencijos dalį, sudaro jo elgesys bendrąja prasme ir vaiko žaidimas. Bendras viso vaiko elgesio vertinimo skalė patikimumas yra labai aukštas – vidinio suderinamumo kriterijus Cronbach alpha yra net 0,92 (tėvų grupėje – 0,88, pedagogų – 0,95).

Bendrieji vaiko elgesio vertinimo rodikliai tėvų ir pedagogų grupėse pateikti 10 paveiksle. Didžioji dalis tėvų ir pedagogų mano, jog vaikai dažnai arba beveik visada sugeba diferencijuoti, koks elgesys yra priimtinas, o koks – neigiamas. Tėvai pabrėžia, jog vaikams prasčiau pavyksta ištesėti duotus pažadus, o pedagogai nurodo, kad vaikai menkai žino savo, kaip vaikų teises.

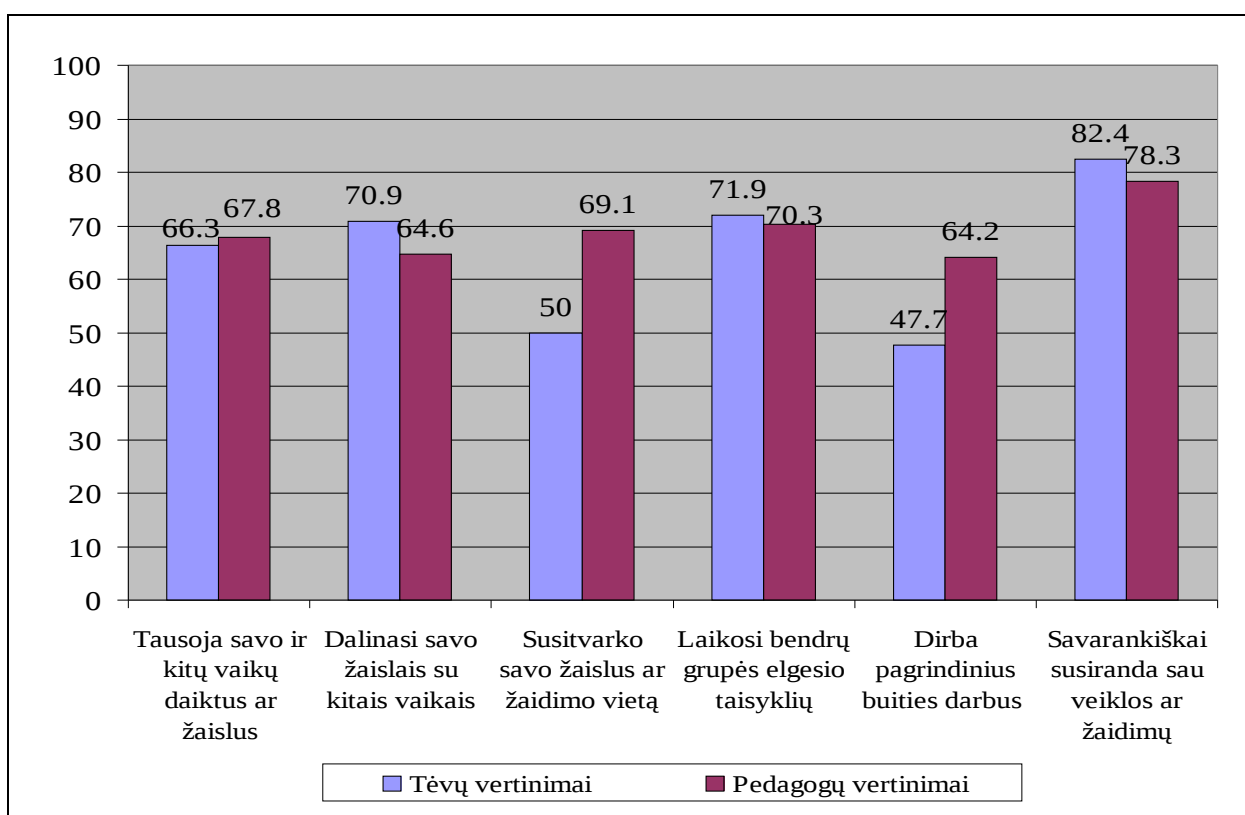
10 pav. Vaiko elgesio vertinimas, proc.

Atlikus tėvų ir pedagogų vaiko elgesio vertinimų koreliacinę analizę nustatyta, jog visų teiginių vertinimai yra statistiškai reikšmingai susiję tarpusavyje: kuo geriau vaiko elgesį vertina tėvai, tuo geriau jį vertina ir pedagogai (Spearman koreliacijos koeficientas varijuoja nuo 0,210 iki 0,320 kaip $p < 0,01$). Atlikus dviejų nepriklausomų imčių vidurkių lyginamąją analizę nustatyta, jog statistiškai reikšmingai skiriasi teiginių „Orientuojasi ir prisitaiko skirtingose situacijose“ (tėvų vertinimo vidurkis 4,23, pedagogų vertinimo vidurkis 3,72, p kriterijaus reikšmė lygi 0,000 ir yra mažesnė už nustatytą reikšmingumo lygmenį 0,05) ir „Žino savo, kaip vaiko, teises“ (tėvų vertinimo vidurkis 3,67, pedagogų vertinimo vidurkis 3,37, $p = 0,003$, $p < \alpha$)

vertinimai. Kitų teiginių vertinimo vidurkių skirtumas svyruoja nuo 0,15 iki 0,02 balo, tačiau šie skirtumai nėra statistiškai reikšmingi.

Kitas svarbus vaiko veiklos aspektas yra žaidimas. Pasak Juodaitytės (2003), vaiko žaidimas yra vienas iš jo socializacijos proceso esminių elementų. Ypač reikšmingas yra vaidmeninis – siužetinis žaidimas, tačiau tam, kad jam reikalinga savikontrolė, taisyklių supratimas ir laikymasis, gebėjimas pasiskirstyti vaidmenimis, dalintis žaislais, savarankiškai nuspręsti tolesnę žaidimo eigą ir pan. Todėl vaikų tėvai ir pedagogai vertino vaikų žaidimo ypatumus (11 paveikslas). Paveiksle matyti, jog vaikams geriausiai sekasi savarankiškai susirasti veiklos ar žaidimų, tačiau sunkumų iškyla atliekant paprasčiausius buitines darbus. Neaišku, ar vaikams stinga gebėjimų, ar tiesiog trūksta praktinės patirties, nes daugelis tėvų dėl laiko stokos siekia viską daryti patys, o vaikams tiesiog liepia pabūti ramiai arba susirasti sau veiklos.

11 pav. Vaiko gebėjimų žaisti vertinimas, proc.

Atlikus tėvų ir pedagogų vaiko gebėjimų žaisti vertinimų koreliacinę analizę nustatyta, jog visų teiginių vertinimai yra statistiškai reikšmingai susiję: Spearmen koreliacijos koeficientas varijuoja nuo 0,168, kai $p < 0,05$ (teiginio „Tausoja savo ir kitų žaislus“ vertinimas) iki 0,271 kai $p < 0,01$ (teiginio „Laikosi bendrųjų mandagaus elgesio taisyklių“ vertinimas).

T-testo kriterijaus rezultatai rodo, jog statistiškai reikšmingai skiriasi teiginių „Dalinasi savo žaislais su kitais“ (tėvų vertinimo vidurkis 4,05, pedagogų vertinimo vidurkis 3,78, $p = 0,006$, $p < \alpha$), „Susitvarko savo žaislus ar žaidimo vietą“ (tėvų vertinimo vidurkis 3,51, pedagogų

vertinimo vidurkis 3,84, $p = 0,001$, $p < \alpha$) ir „Dirba pagrindinius buitines darbus“ (tėvų vertinimo vidurkis 3,29, pedagogų vertinimo vidurkis 3,83, $p = 0,000$, $p < \alpha$) vertinimo vidurkiai. Akivaizdžiai matyti, jog pedagogai daug geriau nei tėvai vertina vaikų gebėjimus dirbti pagrindinius buitines darbus (tokius kaip padengti stalą, nuvalyti dulkes, išplauti kambarius) bei susitvarkyti savo žaidimų vietą ar žaislus. Šie duomenys taip pat labai įdomūs, nes namuose dažniausiai vaiko žaislai yra individualūs, jis juos tausoja, nes jie jo, o ikimokyklinio ugdymo įstaigoje žaislais tenka dalintis, be to, buitines darbams nėra nišos. Vadinasi, tikėtina, kad namuose vaikai nėra mokomi pagrindinių buitines darbų, tarp jų ir savo žaislų tvarkymo arba tvarkai keliami per dideli reikalavimai. Visus kitus vaiko gebėjimo žaisti rodiklius tėvai vertina aukščiau nei pedagogai.

Kiekvienoje vaikų grupėje pirmas dalykas, su kuriuos susipažįsta vaikai, yra grupės taisyklės, kurių privalu laikytis. Interviu metu buvo išsiaiškinta, kaip pedagogai skatina vaikus laikytis grupės taisyklių ir jas įsisavinti (atsakymų turinio analizė pateikta 10 priede). 5 lentelėje pateikiami pagrindiniai pedagogų naudojami taisyklių įsisavinimo metodai.

5 lentelė

Taisyklės įsisavinti padedantys metodai

Kategorija	Subkategorija	Pedagogų pasisakymai
Taisyklių perdavimas	Pokalbis (4)	„Turime grupės taisykles, apie jas kalbame“.
	Skaitymas (1)	„Skaityme“.
	Vaidinimai (1)	„Vaidiname patys įvairias situacijas“.
Taisyklių atsiradimas	Taisyklių kūrimas (3)	„Pirmiausia su vaikais suformuluojam taisykles“.
	Taisyklių koregavimas (1)	„...gal kažką keisti. Rugsėjo mėnesį sekėsi sunkiai. – vaikai gyveno vasaros nuotaikomis, buvo sunku“.
	Taisyklių matomumas (3)	„Mūsų taisyklės yra pakabintos matomoje vietoje“.
Taisyklių prisiminimas	Taisyklių kartojimas (6)	„Stengiamės jas pasikartoti kiekvieną dieną“.
	Taisyklių priminimas jas pažeidus (5)	„Turime taisykles, jų bandome laikytis. Prisimenam jas, vaikai vieni kitiems primena“.
Pavyzdžio demonstravimas (2)		„Visų pirma tai stengiuosi tų pačių taisyklių laikytis ir pati, demonstruoju pavyzdį“.

Lentelėje matyti, kad daugelyje grupių egzistuoja bendros elgesio taisyklės, nurodančios, kaip vaikai gali ir negali elgtis grupėje. Šias taisykles kuria patys vaikai („Aišku, pradžioje patys vaikai susikuria tas taisykles, vėliau su jomis supažindinamas kiekvienas naujokas ir bandome jų laikytis“), o esant reikalui jas koreguoja. Neabejotina, kad taisyklių kūrime didelį vaidmenį vaidina patys pedagogai, kurių iniciatyva dažniausiai jos ir priimamos. Be to, šios taisyklės visuomet yra matomos, nes „pakabintos matomoje vietoje“ tam, kad „reikalui esant bet kuris suaugęs galėtų vaikui paskaityti ir priminti ko yra reikalaujama“. Galiausiai taisyklės yra nuolat kartojamos („Taisykles prisimename dalyvaudami „ryto rate“ Vaikai jas noriai kartoja ir

stengiasi jų laikytis. Ne visada pasiseka, bet, matydami vienas kitų tinkamą elgesį, labai stengiasi“), o prireikus primenamos („Vaikai labai mėgsta priminti draugams, jei jie netinkamai elgiasi“) arba patys vaikai turi jas prisiminti („Pažeidus reikia pasakyti, kuri taisyklė buvo pažeista“). Deja, kartais taisyklės vis tiek laužomos, ir pedagogai sugalvoja įdomių būdų, kaip vaikus priversti jų laikytis: „Kai vaikai ypač sunkiai reaguoja į pastabas, darau eksperimentus – kokias tris – penkias minutes liepiu vaikams sulaužyti visas taisykles, kiek tik jų yra – rėkti, lakstyti, sakyti, ką jie nori, bet vaikams dažniausiai užtenka pusės minutės – jie suvokia, kad iš to gaunasi didelė makalynė ir jie patys blogai jaučiasi“. Šiuo atveju pedagogė pasinaudoja atvirkštiniu auklėjimo būdu, kuomet ne draudžia, o leidžia daryti tai, kad draudžiama – taip vaikai geriau supranta, jog taisyklės užtikrina bendrą tvarką ir ramybę.

Tačiau nepaisant gerų pedagogų norų ir pastangų įtvirtinti elgesio taisykles, vaikai vis tiek kartais elgiasi netinkamai, ir pedagogai taip pat patiria tam tikrų sunkumų ugdydami vaiko socialinę kompetenciją. 11 priede pateikta pedagogų pasisakymų apie vaikų savęs vertinimo ir mandagaus elgesio ugdymo sunkumus turinio analizė leidžia teigti, jog problemų yra nemažai. 6 lentelėje pateikiami pagrindiniai kylantys sunkumai.

6 lentelė

Vaikų savivokos ir mandagumo ugdymo sunkumai

Kategorija	Subkategorija	Pedagogų pasisakymai
Vaikų elgesys	Dėmesio nesukaupimas (1)	„Nesusikaupia.“
	Negebėjimas išklaudyti (1)	„Neišklauso vieni kitų“ (4).
	Vaikų užimtumas (1)	„Manau, kad vaikai yra per daug užimti įvairia veikla <...>, jie labai pavargsta, tampa dirglūs, nebelieka ramaus laiko pabūti kartu, pažaisti.“
Šeimos vaidmuo	Šeimos vertybės (1)	„Manau, kad vertybių nebuvimas šeimoje“ (2).
	Netinkamas bendravimas šeimoje (3)	„Vaikai, kuriems namuose rodomas netinkamas pavyzdys, dažniausiai elgiasi nemandagiai, ir sulaukti iš jų pagarbos yra sunku (8).“
	Bendradarbiavimo su tėvais trūkumas (2)	„Bandau ir tėvus įtraukti į vaiko ugdymą, bet kai kurie jų yra labai abejingi ir net neatsakingi“ (7).
	Dėmesio vaikui stoka (3)	Tėvų abejingumas yra pagrindinis sunkumas. Daugelis jų mano, kad vaiko ugdymas yra tik auklėtojų darbas, o tėvai reikalingi tik tam, kad vaikas būtų apmokytas, nuplaustas, pavalgydintas“ (7).
	Auklėjimo spragos (1)	„Už tinkamą elgesį vaikai skatinami neprotingai – duodami pinigai, perkami brangūs daiktai“ (3).
Pedagogų patiriami sunkumai	Sunkumų stebėjimas (1)	„Kad ir kaip stengiuosi, kartais labai sunku valdyti grupės darbą, pastebėti visus kylančius sunkumus“ (5).
	Patirties trūkumas (1)	„Jaučiu, kad trūksta žinių kaip tinkamai ugdyti vaikų savęs pažinimą. Dirbti šį darbą pradėjau neseniai, todėl trūksta patirties kaip bendrauti su vaikais“ (6).
	Sunkumų nebuvimas (1)	„Negaliu sakyti, kad kyla kažkokių sunkumų“ (1).

Matyti, jog daugiausia sunkumų dėl vaikų elgesio kyla dėl patiriamų problemų šeimoje. Pedagogų nuomone, vaikai elgiasi netinkamai, nes stokoja tėvų dėmesio („Visų pirma tai ko gero

didžiausia problema yra kai kurių tėvų abejingumas. Vaikai, kurių tėveliai skiria jiems daug dėmesio ir prisideda prie ugdymo proceso, išsiskiria geresniu elgesiu“), šeimoje nediegiamos įprastos vertybės, šeimos bendravimas yra netinkamas („Aš esu įsitikinusi, kad visos bėdos pas mus atkeliauja iš namų. Jei tėveliai nemoka tarpusavyje gražiai bendrauti, tai ir jų vaikai daro tas pačias klaidas. Mokomės, mokomės, o po savaitgalio vėl gali mokyti iš naujo. Kalbuosi su tėvais, bet tik kai kurie mane išgirsta. Dažnas tėvų viską „nurašo“ laiko neturėjimui ir net krizei“), pasireiškia auklėjimo spragos, o auklėtojų bendravimas ir bendradarbiavimas su tėvais vaikų ugdymo procese yra fragmentiškas ir neglaudus („Didžiausia problema yra tėvų neįtraukimas į vaiko ugdymo procesą. Rezultatas garantuotas tuomet, kai procese dalyvauja ir vaiko tėvai“). Dėl to pasireiškia ir vaikų elgesio problemos – negebėjimas sukaupti ir išlaikyti dėmesį, nesugebėjimas išklausti kitų vaikų ar auklėtojos. Pedagogai vaikų patiriamus sunkumus sieja ir su dideliu jų užimtumu ir dėl jo atsirandančiu nuovargiu, nes dėl didelio krūvio ikimokyklinio ugdymo įstaigose beveik nelieka laiko vaikui pailsėti ir tiesiog pažaisti.

Dėl to, kad sunkumų turi vaikai, jų patiria ir auklėtojai: jie tiesiog nepajėgūs visą laiką stebėti vaikų ir jų elgesio, o prireikus įsikišti ir jį koreguoti, nes vaikų yra daug ir pedagogo veikla yra nenutrūkstama. Ypač sunku tiems pedagogams, kurie neturi darbo patirties – pirmiausia jiems reikia įsisavinti visą darbo specifiką, dokumentacijos vedimo taisykles, pažinti vaikus, ir tik tada pamažu surasti įvairių priemonių vaikų elgesiui ugdyti ir koreguoti. Nors kai kurie pedagogai teigia, kad jiems sunkumų neiškyla, tačiau tai nereiškia, kad jų neturi vaikai – tiesiog pedagogai atlidžiau tai vertina ir mažiau reikalauja iš vaikų.

Taigi, tėvų nuomone, vaikai stokoja pagrindinių buities darbų atlikimo bei žaislų sutvarkymo įgūdžių, o pedagogai mano, kad vaikai menkai žino savo, kaip vaikų teises. Tačiau abi respondentų grupės pritaria, kad vaikai geba suprasti gerą ir blogą elgesį bei savarankiškai susirasti sau įdomios veiklos.

2.7. Vaikų socialinės kompetencijos ugdymo galimybės ir socialinio pedagogo vaidmuo ugdymo kontekste

Socialinės kompetencijos ugdymas ikimokykliniame amžiuje yra labai svarbus – tai pripažįsta ne tik ikimokyklinio ugdymo pedagogai, bet ir mokslininkai bei kitų sričių specialistai. Tačiau pats socialinės kompetencijos ugdymas yra gana problematiškas – vaikai į įstaigas ateina turėdami labai skirtingą patirtį, skirtingus socialinius įgūdžius, o pedagogui tenka sunki užduotis „suvienodinti“ vaikų gebėjimus ir pasiekti aukštų rezultatų. Savo reikalavimus pateikia tėvai, administracija ir net patys vaikai, o pedagogai turi ugdyti ne tik socialinę kompetenciją, bet ir visas kitas kompetencijas. Deja, tik labai nedaugelyje ikimokyklinio ugdymo įstaigų dirba

socialiniai pedagogai, specialieji pedagogai ar psichologai, kurie galėtų padėti vaikams įveikti patiriamus sunkumus bei ugdyti jų socialinius įgūdžius.

Interviu metu pedagogų buvo pasiteirauta, kokias socialinės kompetencijos ugdymo galimybes, o tuo pačiu ir pagalbos vaikui perspektyvas jie įžvelgia. Jų atsakymų turinio analizė pateikiama 12 priede. Paaiškėjo, kad pedagogai akcentuoja vaikų ugdymo kompleksškumo būtinybę, kuri užtikrintų tėvų, pedagogų ir kitų specialistų bendradarbiavimą siekiant vaikų ugdymo kokybės. 7 lentelėje pateikiamos pedagogų įvardintos vaikų socialinės kompetencijos ugdymo galimybės.

7 lentelė

Socialinės kompetencijos ugdymo optimizavimo galimybės

Kategorija	Subkategorija	Įrodantis teiginys
Dėmesys vaikui	Mažesnis vaikų užimtumas (1)	„Ir manau, kad vaikams reikėtų daugiau laiko duoti būti savarankiškiems, leisti pažaisti, leisti patiems kurti“.
	Mažesnis vaikų skaičius grupėje (1)	„Vaikų skaičius grupėse yra per didelis – negali kiekvienam vaikui skirti tiek dėmesio, kiek norėtųsi“.
Specialistų pagalba	Socialinio pedagogo pagalba (2)	„Vaikams reikėtų socialinio pedagogo, kuris galėtų ugdyti vaikų psichosocialinius įgūdžius, konsultuoti pedagogus ir tėvus“.
	Psichologo pagalba (2)	„Psichologo pagalba“.
Pedagogų kompetencija	Pedagogo pasirengimas dirbti (2)	„Tinkama pačio pedagogo kompetencija“.
	Pedagogų kvalifikacijos tobulinimas (1)	„Kad būtų sudarytos sąlygos įstaigoje pedagogų tobulinimuisi, mums labai reikėtų supervisoriaus“.
Ugdymo įstaigos aplinka	Ugdymo(si) aplinka (1)	„Komfortabili, kokybiška ugdymosi aplinka, Kad būtų naujos, šiuolaikiškos ugdymosi priemonės“.
	Poilsio zona (1)	„Reikėtų poilsio zonos, kur galėtume trumpai pailsėti“.
Tėvų vaidmuo	Bendradarbiavimas su tėvais (4)	„Tėvų bendradarbiavimas su pedagogais“.
	Vaikų ir tėvų bendravimas (1)	„Tėvai turėtų daugiau bendrauti su savo vaikais“.

Matyti, jog labai svarbų indėlį į vaikų ugdymą galėtų įnešti glaudesnis tėvų ir pedagogų bendradarbiavimas ugdant vaikus: „Kuo daugiau bendrauti ir bendradarbiauti su tėvais. Tėvai turi žinoti kaip vaikui sekasi, kaip jis šiandien jautėsi darželyje“. Tačiau čia pat įvardinama ir tokio bendradarbiavimo trūkumo problema: „Mano grupės tėveliai „labai užsiėmę“, neranda laiko pakalbėti apie vaiką, jo pasiekimus, problemas“. Vadinas, tėvai neranda laiko savo vaikui, ką patvirtina ir pedagogų įvardintas vaikų ir tėvų bendravimo trūkumas. Nesant dvišalio bendradarbiavimo labai sunku kalbėti apie kompleksinį vaikų ugdymą, o tuo pačiu ir apie didesnius pasiekimus socialinės kompetencijos ugdymo srityje.

Kitas svarbus veiksnys, galintis padėti ikimokyklinio amžiaus vaikams sėkmingai socializuotis, yra specialistų teikiama pagalba. Pedagogai pabrėžia, jog socialinės kompetencijos ugdymui labai reikalinga socialinio pedagogo bei psichologo pagalba. Taip pat daugiau dėmesio

reikėtų skirti ir pačių pedagogų profesinėms kompetencijoms: pasirengimui dirbti bei kvalifikacijos kėlimui. Pedagogai akcentuoja supervizijų svarbą, tačiau Lietuvoje kol kas jos organizuojamos retai.

Geresnių socialinės kompetencijos ugdymo rezultatų būtų galima sulaukti ir tuomet, jei vaikams būtų skiriama daugiau individualaus dėmesio („galėtų būti mažesnės grupės arba auklėtojų padėjėjai“) ir jų dienvakė nebūtų tokia intensyvi, o liktų daugiau laiko žaidimams ir poilsiui. Poilsis, beje, būtų reikalingas ir patiems pedagogams („Reikėtų poilsio zonos, kur galėtume trumpai pailsėti“).

Taigi, pedagogai, kalbėdami apie ikimokyklinio amžiaus vaikų socialinės kompetencijos ugdymo galimybes, kaip vieną iš priemonių paminėjo socialinio pedagogo pagalbą. 13 priede pateikiamas visas socialinio pedagogo galimos veiklos ikimokyklinio ugdymo įstaigoje spektras, o 8 lentelėje pateikiamos apibendrintos jo veiklos sritys.

8 lentelė

Socialinio pedagogo veikla ugdant ikimokyklinio ugdymo įstaigoje

Kategorija	Subkategorija	Įrodantis teiginys
Darbas su pedagogais	Konsultacijos pedagogams (4)	„Būtu puiku, galėčiau tartis ištikus įvairiems sunkumams“.
	Mikroklimate gerinimas (2)	„Galėtų padėti savo teigiama energija, nuotaika, palaikymu, malonių bendravimu“.
Darbas su tėvais (4).	Tėvų konsultavimas (8)	„Galėtų padėti dirbant su tėvais, teikti jiems konsultacijas, duoti patarimus“.
	Tėvų švietimas (3)	„O gal specialistas galėtų rengti seminarus arba paskaitėles tėvams“.
Darbas su socialinės rizikos šeimų vaikais (1)		„Taip pat socialinis galėtų daugiau dėmesio skirti vaikams iš rizikos šeimų, kontaktuoti su tėvais ir kitais specialistais“.
Vaikų socialinių įgūdžių ugdymas (8).		„Vykdant socialinių įgūdžių programas, tai leistų pasiekti greitesnių teigiamų rezultatų“.
Projektinė veikla (1)		„Taip pat įgyvendinant įvairius projektus“.
Socialinio pedagogo būtinybė (4).		„Manau, kad socialinis pedagogas būtinas kiekviename darželyje“.

Matyti, jog socialiniai pedagogai ikimokyklinio ugdymo įstaigose yra labai reikalingi („Daug kur galėtų padėti“, „Ne tik galėtų, bet ir padėtų. Mūsų darželyje dirba socialinis pedagogas, bet kadangi socialinis pedagogas dirba tik puse etato, ne viską spėja padaryti, o darbo tikrai daug“), o jų veiklos spektras labai platus. Vieną iš svarbiausių sričių pedagogai įvardina darbą su tėvais: tėvų švietimą ir konsultavimą. Respondentų nuomone, socialinis pedagogas būtų labai reikalingas „bendradarbiaujant su šeima“, „per susirinkimus“, „dirbant su tėvais, teikiant jiems konsultacijas“. Jis galėtų „kalbėtis su tėveliais apie vaikų problemas“, „ugdant reikiamas tėvėlių kompetencijas“, „rengti seminarus, atsakyti į tėvams kylančius klausimus“, „duoti patarimus“. „Tėvų įtraukimas į vaiko ugdymo procesą duotų greitesnį

rezultatą vaiko elgesio pokyčiuose, ypač tuomet, kai vaikas turi elgesio, emocijų sutrikimus, yra hiperaktyvus“. Taigi, darbas su tėvais yra „nearti dirvonai“, o tam, kad bendravimas ir bendradarbiavimas būtų sėkmingas, „reikia įgauti tėvų pasitikėjimą“ ir sukurti artimą kontaktą.

Kitas svarbus socialinio pedagogo veiklos aspektas yra vaikų socialinių įgūdžių ugdymas. Pedagogai nurodo, jog „labai reikėtų pagalbos ugdant vaikų socialinius, gyvenimo įgūdžius“, tad jis „galėtų individualiai dirbti su vaikučiais, su tais, kuriems labai trūksta socialinių įgūdžių. Padėtų ugdyti vaikučius, bendrauti“. Vienoje ikimokyklinio ugdymo įstaigoje, kurioje šiuo metu dirba socialinis pedagogas, jis „dirba su vaikais tiek individualiai, tiek grupėse, veda draugiškumo pamokėles, patyčių prevencijos užsiėmimus“. Natūralu, kad pedagogai tikisi veiksmingos pagalbos iš socialinio pedagogo, nes jie patys dirba su daug vaikų ir kiekvienam skirti daug individualaus dėmesio jis tiesiog neturi galimybių, tad socialinis pedagogas galėtų padėti tiems vaikams, kuriems kyla kokių nors sunkumų ir kurie nepritampa prie grupės ar neatitinka visų jų gebėjimams keliamų reikalavimų.

Pedagogai taip pat akcentuoja, kad socialinis pedagogas galėtų būti puikus partneris ir pagalbininkas jiems patiems: jis galėtų ne tik teikti konsultacijas („Labai norėčiau, kad toks specialistas ateitų į grupę, stebėtų jos gyvenimą ir duotų patarimus auklėtojoms, dirbtų kartu ir pamatytų mūsų darbą iš šalies. Jis kaip trečioji akis. Stebėtų, žymėtųsi, vėliau galėtų patarti. Aš atvira naujovėms ir man praverstų tokie patarimai“), bet ir gerinti visos įtaigos mikroklimatą („Padėtų spręsti konfliktines situacijas. Net sprendžiant pedagogų konfliktus“). Viena pedagogė nurodė, kad jos įstaigoje esantis socialinis pedagogas „veda supervizijas auklėtojams, kurios yra labai naudingos, nes išgirstama daug naujos informacijos, randama atsakymų į rūpimus klausimus“. Taigi, socialinis pedagogas galėtų būti konsultantas pedagogams ir tarpininkas sprendžiant kylančius konfliktus.

Dar viena sritis ikimokykliniame ugdyme, kurioje reikalinga socialinio pedagogo veikla, yra projektų rašymas ir įgyvendinimas. Projektai turėtų būti rengiami atsižvelgiant į vaikų, jų tėvų, pedagogų ir visos įtaigos poreikius. Daug dėmesio turėtų būti skiriama ir darbui su vaikais iš socialinės rizikos šeimų.

Taigi, socialinės kompetencijos ugdymas ikimokyklinio ugdymo įstaigose galėtų būti kur kas sėkmingesnis, jei į jį įsitrauktų tėvai, specialistai (tarp jų ir socialinis pedagogas), daugiau dėmesio būtų skiriama vaikui, pedagogų kompetencijų kėlimui ir jaukesnės aplinkos kūrimui. Socialinis pedagogas galėtų padėti ugdyti vaikų socialinę kompetenciją, taip pat teikti konsultacijas pedagogams ir tėvams, šviesti visą įstaigos bendruomenę, gerinti jos mikroklimatą, padėti vaikams iš socialinės rizikos šeimų, rengti ir vykdyti projektus bei padėti vaikams, kuriems reikalinga pagalba.

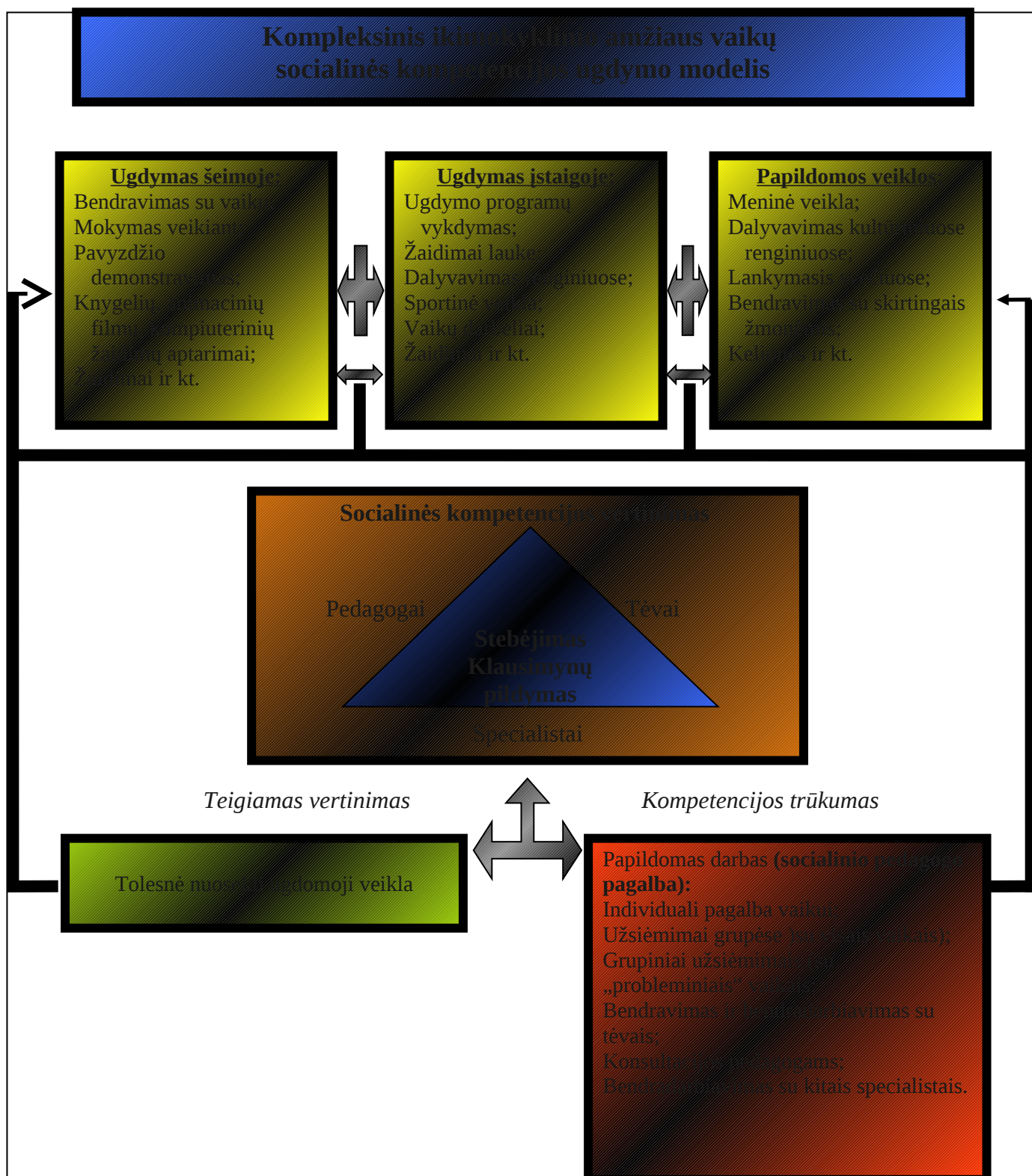

Išvados

1. Socialinės kompetencijos ugdymas vaikystėje vyksta intensyviausiai – vaikas mokosi pažinti save, elgtis pagal taisykles, bendrauti ir bendradarbiauti. Tai yra sensitivity raiškos periodas, kuomet vaikas iš aplinkos ima viską, ką tik ji sugeba jam suteikti. Čia svarbų vaidmenį vaidina ikimokyklinis ugdymas, kuris garantuoja tinkamą ugdymo turinį bei priemones ir laiduoja sėkmingą socializaciją.
2. Vaikų turimos socialinės kompetencijos vertinimai tėvų ir pedagogų požiūriu beveik sutapo: palankiausiai abi respondentų grupės vertina vaikų turimus saviidentifikacijos gebėjimus, nepalankiausiai – savęs pažinimo, jausmų atpažinimo, išreiškimo ir valdymo įgūdžius. Pedagogai daugelį vaikų kompetencijų vertina šiek tiek žemiau nei jų tėvai.
3. Socialinės kompetencijos ugdymas ikimokyklinio ugdymo įstaigose galėtų būti kur kas sėkmingesnis, jei į jį aktyviau įsitrauktų tėvai, specialistai, būtų sudarytos sąlygos kiekvienam vaikui skirti daugiau individualaus dėmesio, kelti pedagogų profesines kompetencijas tiek pačioje įstaigoje, tiek už jos ribų, darbovietėje vyrautų geresnis mikroklimatas, o fizinė aplinka būtų jaukesnė. Daugelis pedagogų pabrėžia socialinio pedagogo būtinybę ir nurodo galimas jo veiklos galimybes ypač pabrėždami bendravimą ir bendradarbiavimą su tėvais bei jų pačių konsultavimą.
4. Tyrimo hipotezė, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų tėvai palankiau vertina savo vaikų turimą socialinę kompetenciją nei ikimokyklinio ugdymo įstaigų pedagogai, patvirtino iš dalies, nes daugumos, tačiau ne visų socialinės kompetencijos raiškos vertinimų vidurkiai statistiškai reikšmingai skyrėsi.

Rekomendacijos

Ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikų kompetencijas siūloma remtis sukurtu socialinės kompetencijos ugdymo modeliu (12 pav.).

12 pav. Kompleksinis ikimokyklinio amžiaus vaikų socialinės kompetencijos ugdymo modelis

Remiantis pateiktu modeliu, socialinė ikimokyklinio amžiaus vaikų kompetencija turėtų būti ne tik ikimokyklinėje ugdymo įstaigoje, bet ir šeimoje ir visoje visuomenėje. Ugdymo įstaigoje, be pagrindinės vaikų ugdymo programos realizavimo galėtų būti įgyvendinamos ir specialiosios programos: gyvenimiškųjų įgūdžių ugdymo, patyčių prevencijos ir pan. Daugiau dėmesio reikėtų skirti socialinės kompetencijos ugdymui žaidžiant lauke, vedant užsiėmimus sporto salėje, muzikos svetainėje, ruošiantis renginiams, atliekant įvairius technologinius darbelius. Svarbu visų užsiėmimų metu akcentuoti vaikų draugiškumo svarbą, konfliktų sprendimo galimybes, padėti vaikams geriau suprasti save, įvertinti savo gebėjimus, įvardinti pomėgius. Ypatingą dėmesį reikėtų skirti emocijų ir jausmų pažinimui bei valdymui ieškant efektyvių ugdymo būdų – dailės, muzikos, pasakų terapija ir pan.

Šeimos vaidmuo socialinės kompetencijos ugdyme taip pat labai svarbus. Visų pirma reikalingas artimas bendravimas su vaiku: jo pažinimas, stebėjimas ir kritiškas vertinimas. Be galo svarbus yra darbinis vaikų auklėjimas, t.y. vaiko įtraukimas į namų ruošos, maisto gaminimo, remonto darbus – veikloje pasireiškia tam tikros vaikų asmenybės savybės, sudaromos sąlygos įtvirtinti žodžio „reikia“ reikšmę. Taip pat ugdant socialinę kompetenciją reikšmingą vaidmenį vaidina įsitraukimas į vaikų mėgstamą veiklą: pasakų skaitymas, animacinių filmukų žiūrėjimas, kompiuterinių, siužetinių - vaidmeninių žaidimų žaidimas, po kurių visuomet turi sekti aptarimas: koks buvo veikėjų elgesys, kuris elgesys buvo netinkamas ir kodėl, kokios yra netinkamo elgesio pasekmės, kaip jautėsi pagrindiniai herojai ir t.t. Vaikų išklausa ir jų suteiktos informacijos patikslinimas gali veikti kur kas geriau nei nuolatiniai draudimai ar bausmės. Be to, labai svarbus yra ir pačių tėvų elgesys: jei vaikui bus demonstruojami „dvigubi standartai“ (iš vaikų reikalaujama to, ko nedaro tėvai, arba vaikai baudžiami už tai, kas tėvams leistina), gerų rezultatų tikėtis bus sunku.

Vaikų socialinė kompetencija ugdoma ir papildomų veiklų metu: kuo daugiau vaikas dalyvaus sociokultūriniame gyvenime (lankysis koncertuose, spektakliukuose, parodose), užsiims menine veikla (muzikos, dailės, šokio ar teatro mokyklėlės), keliaus ir bendraus su skirtingais žmonėmis (kitos rasės, tautybės, religijos atstovais, neįgaliaisiais, jaunimo subkultūromis ir pan.), tuo daugiau patirties ir tolerancijos jis įgis, supras žmonių skirtumus ir galės geriau pažinti ir įvertinti pats save. Vadinasi, ir pati visuomenė, kurdama savo kultūrą, gali ugdyti vaikų socialinę kompetenciją.

Svarbu akcentuoti, jog ugdant socialinę kompetenciją labai reikšmingas yra tėvų ir pedagogų bendradarbiavimas – pasidalinimas mintimis, kas vaikui sekasi sunkiausia, kaip bandoma šias problemas įveikti, kokie būdai gali padėti ir t.t. Galiausiai vaiko elgesys namuose ir ikimokyklinio ugdymo institucijoje gali labai skirtis, tad būtina nuolat palaikyti glaudų kontaktą, o problemas spręsti drauge – tiek namuose, tiek ir įstaigoje.

Visame socialinės kompetencijos ugdyme svarbų vaidmenį vaidina socialinės kompetencijos vertinimas. Jame turėtų dalyvauti tėvai, pedagogai ir kiti specialistai, o pats vertinimas gali būti tiek žodinis, tiek rašytis ir remtis vaiko stebėjimu kasdieninėje veikloje, stresą keliančiose situacijose, darželyje, namuose, atvirose erdvėse. Vertinimui gali būti naudojami sukurti klausimynai, LR Švietimo ir mokslo ministerijos patvirtintos vertinimo formos ar kitos priemonės. Tėvų, pedagogų ir specialistų vertinimai turi būti lyginami, kad būtų galima išsiaiškinti visas vaikų patiriamas problemas, numatyti jų priežastį ir surasti tinkamiausius pagalbos būdus. Jei kompetencijų vertinimas rodo aukštus rezultatus, vadinasi, dirbama tinkama linkme ir vaikui esamas ugdymas yra pakankamas. Tačiau jei rezultatai nėra tokie geri, kokių norėtusi, vaikui reikalinga pagalba. Šioje vietoje labai svarbus tampa socialinio pedagogo vaidmuo – jis gali padėti vaikui individualiai arba grupėje, įgyvendinti specialias socialinės kompetencijos ugdymo programėles, bendradarbiauti su kitais specialistais ir nuolat palaikyti ryšį su vaiko tėvais. Tėvams dažnai reikalingos papildomos žinios apie tai, kaip jie gali padėti savo vaikams, taip pat konsultacijos reikalingos ir pedagogams. Jos gali būti teikiamos pokalbio metu, supervizijose, seminaruose. Taigi, socialinio pedagogo veikla ikimokyklinio ugdymo įstaigose yra labai plati ir reikšminga siekiant kuo pozityvesnės vaiko socializacijos.

Literatūra

1. Argyle, M. (1996). Social skills. Colman, A. M. (Ed.). *Companion encyclopedia of Psychology*, 1, 454-465. London: Routledge.
2. Ashworth, P., Saxton, J. (1990). On competence. *Journal of Further and Higher Education*, 14 (2), 1-25.
1. Barkauskaitė, M., Gaigalienė, Makarskaitė, R. (2001). Būsimieji mokytojai apie reikšmingiausius mokyklinių metų įvykius. *Pedagogika*, 63, 174-181.
3. *Bendroji priešmokyklinio ugdymo ir ugdymosi programa* (2002). Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
2. *Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai: priešmokyklinis, pradinis ir pagrindinis ugdymas*. (2003). Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
3. Bulotaitė, L., Gudžinskienė, V. (2004). *Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa*. Vilnius: ŠMM.
4. Daukšienė, O. D., Gudžinskienė, V. (2002). Socialinių įgūdžių ugdymas. *Žvirblių takas*, 1, 2-6.
5. Dereli, E. (2009). Examining the permanence of the effect of the social skills training program for the acquisition of social problem-solving skills. *Social behavior and personality*, 37 (10), 1419-1428.
6. Gailienė, D., Bulotaitė, L., Sturlienė, N. (1996). *Aš myliu kiekvieną vaiką: apie vaikų psichologinio atsparumo ugdymą*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
7. Girdzijauskienė, S., Šimelionienė, A. (1996). Socialinių įgūdžių lavinimas pradžios mokykloje. *Žvirblių takas*, 4, 2 -27.
8. Glebuviene, V., Grigaitė, B., Monkevičienė, O. (2002). *Lietuvos vaikų brandumo mokyklai tyrimo mokslinė analizė*. Vilnius: VPU leidykla
9. *Ikimokyklinio ugdymo programų kriterijų aprašas*. (2005). <http://www.smm.lt/ugdymas/docs/ikimokyklinis/aprasas%20-%20balandzio%2018%20d.doc> (žiūrėta 2011-03-15).
10. Ivoškuvienė, R., Balčiūnaitė, J. (2002). *Autistiškų vaikų ugdymas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
11. Jovaiša, L. (1993). *Pedagogikos pagrindai*. Kaunas: Šviesa.
12. Jovaiša, L. (2003). *Hodegetika: auklėjimo mokslas*. Vilnius: Agora.
13. Jucevičienė, P., Lepaitė, D. (2000). Kompetencijos sampratos erdvė. *Socialiniai mokslai*, 1(22), 44-50.
1. Juodaitytė, A. (2002). *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*. Vilnius: Petro ofsetas.

14. Juodaitytė, A. (2003). *Vaikystės fenomenas: socialinis – edukacinis aspektas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
15. Juodaitytė, A. (2004). Vaikystės pedagogo pasaulėžiūrinė koncepcija: „Laisvojo“ ugdymo kontekstas. *Pedagogika*, 70, 87-91.
16. Juodaitytė, A. (2005). Maži vaikai kaip socialinė grupė: socializacijos procesų ir pasiekimų tyrimai. *Pedagogika*, 77, 5-10.
17. Juodaitytė, A., Gaučaitė, R., Kazlauskienė, A. (2009). *Informavimas apie ikimokyklinį, priešmokyklinį ugdymą ir švietimo pagalbą*. Šiauliai: Lucilijus.
18. Lane, K. L., Stanton-Chapman, T., Roorbach Jamison, K., Philips, A. (2007). Teacher and Parents Expectations of Preschoolers' Behavior: Social Skills Necessary for Success. *Topics in Early Childhood Special Education*, 27(2), 86-97.
19. Laužackas, R. (1993). *Profesinio ugdymo turinio reforma: didaktiniai bruožai*. Monografija. Kaunas:
20. Lekavičienė, R. (2000). *Socialinės kompetencijos vertinimo metodologijos modeliavimas*. Kaunas: VDU leidykla.
21. Lekavičienė, R. (2001). *Socialinės kompetencijos psichologiniai kriterijai ir vertinimai. Lietuvos studentų tyrimas*. Kaunas: VDU leidykla.
22. Leliūgienė, I. (2002). *Socialinė pedagogika*. Kaunas: Technologija
23. Linkaitytė, D., Daukšytė, J. (2003). Socialinių įgūdžių lavinimo praktika. *Pedagogika*, 65, 156-161.
24. LR Švietimo įstatymas. 1991 m. birželio 25 d. Nr. I-1489. *Valstybės žinios*, Nr. 23-593.
25. LR Švietimo įstatymas. 2011 m. kovo 17 d. Nr. XI-1281. *Valstybės žinios*, Nr.38-1804. (įsigalios nuo 2011 m. liepos 1 d.).
26. Malinauskas, R. (1999). Pedagogikos studentų socialinės kompetencijos bruožai. *Ugdymo psichologija*, 2 (1), 29-33.
27. Matulionis, A. (2001). *Sociologija*. Vilnius: Homo lieber.
28. *PALS Social Skills Program - playing and learning to socialize* (2007). <http://www.palsprogram.com.au/> (žiūrėta 2011-03-10).
29. Pikūnas J., Palujanskienė, A. (2005). *Stresas, atpažinimas ir įveikimas*. Kaunas: pasaulio lietuvių kultūros centras.
30. Priamikova, E. V. (2010). The Social Competence of School Students: Aims and Practices. *Russian Education and Society*, 52 (6), 21-34.
31. *Programa „Zipio draugai“*. *Pedagogo profesinio meistriškumo tobulinimo vadovas*. (2009). Vilnius: Kronta.
32. Prokurotienė, R. (2002). *Bendroji šokio programa*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.

33. *Psichologijos žodynas*. (1993). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
34. Raudeliūnaitė, R. (2005). Kai kurie regėjimo neįgalumą turinčių jaunuolių socialinių įgūdžių tyrimo aspektai. *Acta paedagogica Vilnensia*, 14. 125–132.
35. Raudeliūnaitė, R. (2007). *Sutrikusio regėjimo paauglių socialiniai įgūdžiai ir jų ugdymo pedagoginės prielaidos*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
36. Raver, C. C. (2004). Placing emotional self-regulation in sociocultural and socioeconomic contexts. *Child Development*, 75(2), 346–353.
37. Rose-Krasnor, L. (1997). The nature of social competence: A theoretical review. *Social Development*, 6 (1), 115-135.
38. Sajienė, L. (sud.). (2003). *Mentoriaus knyga: mokytojų rengimas*. Kaunas: VDU leidykla.
39. Sawyer, M. G., Macmullin, C., Graetz, ., Said, J. A., Clark, J. J., Baggurst, P. (2008). Social skills training for primary school children: A 1-year follow-up study. *Journal of pediatrics and child health*, 33, 378-383.
40. Seçer, Z., Çeliköz, N., Koçyiğit, S., Seçer, F., Kayili, G. (2010). Social Skills and Problem Behaviours of Children with Different Cognitive Styles Who Attended Preschool Education. *Australian Journal of Guidance & Counseling*, 20 (1), 91-98.
41. *Skills for Growings* (2011). <http://www.lions-quest.org/skillsgrow.php> (žiūrėta 2011-03-10).
42. *Stop Think Do* (2011). <http://www.stopthinkdo.com/> (žiūrėta 2011-03-10).
43. *The Incredible years: Parents, Teachers an Children training series* (2011). <http://www.incredibleyears.com/> (žiūrėta 2011-03-10).
44. Vaitkevičius, J. (1995). *Socialinės pedagogikos pagrindai*. Vilnius: Egalda.
45. Vaitkevičiūtė, V. (2007). *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas.
46. Webster-Stratton, C. (2006). *Teaching students to problem-solve: How to promote children social and emocional competence*. London: Paul Chapman Publisching.
47. Webster-Stratton, C., Reid, J., Hammond, M (2001). Social skills and problem-solving training for children with early-onset conduct problems: Who benefits? *Journal of Childs Psychology and Psyciatry and Allied Disciplines*, 42 (7), 943-952.
48. Zaukienė, A. (1998). *Mokytojo veikla – ieškojimų ir sprendimų kelyje*. Vilnius: Kronta.
49. Žukauskienė, R. (2007). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.

Rita Gintiliénė
FORMATION OF SOCIAL SKILLS OF CHILDREN OF A PRE-SCHOOL AGE
The Master's Degree Thesis

Summary

The paper analyzed the social competence as a main prerequisite of successful socialization and its expression and development opportunities of the children of pre-school age. The hypothesis: the parents of pre-school children held their children's social competence more than the pre-primary teachers.

Using the questionnaire and interview method was made a research with a goal – to find the expression of social competence of pre-school children with a purpose to analyze it's education opportunities. There was made the statistical analysis (descriptive frequencies, analysis of means, correlations, Student's t-test, test of reliability of the instrument) of quantitative data and content analysis of the qualitative data.

176 parents of preschool-age children, 25 preschool education teachers took place in the research. It has been estimated the social competence of the 176 preschool children (4-7m.) by their parents and teachers. The social competency development opportunities was analyzed by the 8 interviews of the preschool education teachers

It was found that children's social competence assessments according to parents and teachers assessment, was very similar: both groups of respondents says that children have the highest skills in self-identification area and the lowest in self-knowledge, identification, , expression and management of their feelings. The social competence assessment of preschool children in educators group was lower than in parents group, but not all expressions of social competence ratings means differed significantly.

The development of social competence in pre-school education institutions could be much more successful if parents and some specialist (as a social pedagogue, psychologist) make more initiatives and involved in this process. Also better results would be found if there was a possibility to give more individual attention to the child, raise the professional competence of teachers in the kindergarden and outside the workplace, better climatic conditions prevail, and physical environment was more comfortable. Many of the preschool education teachers' underline the need of social pedagogue in their workplace and prescribe his working area as a communication and cooperation with parents and consulting of their own.

Keywords: socialization, social competence, development of the social competence, pre-school age children.

Priedai